

1.

ЗНАНСТВЕНА
РЕВИЈА

ИЗДАЈА:
БРОЈА
ДРУЖБА
ПРЕДНИК

ПРЕДНИК
ПРЕДНИК
ПРЕДНИК

4.

1907

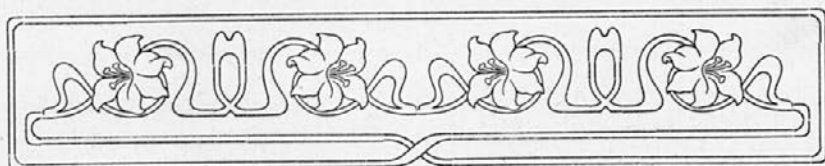
Vsebina IV. zvezka.

	Stran
Kaj je resnica? (Fr. Terseglav)	145
Hipoteze in veda. (Dr. Aleš Ušeničnik)	152
Svobodne misli o svobodni šoli. (Dr. A. Ušeničnik)	162
Poljska književnost v dobi propada. (Prof. Jan Magiera)	166
Slovanski vplivi na Rumune. (F. G.)	170
O težavah in organizaciji socialnih kurzov. (G. Rožman)	172
O radiju. (V. Svetličič)	176
Po novih potih. (J. P.)	178
Nova abeceda? (F. Cilensek)	180
Nove knjige. Erich Wasmann: Die moderne Biologie und die Entwicklungstheorie. (Dr. A. U.) — G. Gerard: L'antico enigma. (Dr. A. U.)	183
Listek. Moderna psihologija. — Bizantinizem. — O molitvi v starodavnem Rimu. — Giosuè Carducci. — Fogazzaro in katolicizem. — Nemir moderne duše. — Čudeži nevere. — Zgodovina umetnosti v XIX. st. — O socialni demokraciji. — Huysmans: Les foules de Lourde. — Ehrhard: Katolicizem in moderna kultura. — Mihael Bakunin. — Nilles: Heortologion. — Dubrovnička trilogija. — Novosti o sv. Cirilu in Metodu — The Catholic Encyclopedia . . .	185

„Čas“ izhaja po desetkrat na leto. Naročnina: 5 K, za dijake 3 K. Naročnino sprejema: „Čas“ v Ljubljani, ali pa: „Leonova družba“ v Ljubljani (po položnicah).

... .. Tiskarna „Katoliškega tiskovnega društva“ v Postojni.

Kaj je resnica?

(Pilat: Ev. Jan. 18, 38.)

Spisal Franc Terseglav (Ljubljana).

Kakor otrok z željnimi rokami seže po luči, pa le mimo zamahne in je ne doseže, ker ne zna presoditi daljave in smeri, tako išče naš čas zaman žarišča, kjer naj bi bilo vse, kar so posamezne vede dognale, združeno v enoti. Vse čuti, da nam čutni svet, čutno spoznavanje in izkušnja ne zadošča, a le malokdo išče rešitve problema v nadčutnem in nadsvetovnem. Moderni filozofi, dediči kantovstva, so sploh načelno nasprotni poskusom, da bi uveljavili absolutne sestave. Dualizem in monizem – oboje jim je zgolj pojav razvijajočega se človeškega duha, ki nikoli ne doseže resnice, marveč se ji le bliža in se je, kakor tangenta kroga, dotakne za hip na eni sami točki. Filozofija ni več veda, ki vse izvaja iz zadnjih in najvišjih vzrokov, da spozna popolno resnico, ampak le zgodovina človeške misli; prava filozofija je – zgodovina filozofije. Nobene absolutne resnice ni več in nobene absolutne zmote.

Ta struja temelji globoko v razvoju moderne prosvete. Zdavna je zagospodovala že tudi v našem leposlovju, v sistematični obliki pa semtertja odkrila svoje misli v kakem eseju. Utemeljuje in razvija jo pa v šolski obliki dr. Albert Bazala v svoji „Povjesti filozofije“, ki je vsa pisana v tem duhu. (Matica Hrvatska. Poučne knjižnice knjiga XXXII. Zagreb 1906). Kritike tega sistema ne bomo pisali, pač pa hočemo postaviti to moderno modrovanje nasproti krščanski filozofiji ter oboje primerjati. Ker pri nas nihče izmed krščanstvu odtujenega izobraženstva ne pozna osnovnih načel in smeri krščanskega modroslovja, je prav, če v velikih potezah zarišemo osnovne črte tega univerzalnega svetovnega nazarja, ki se začinja pri mrtvi stvari in konča pri večnotrajno živem prauumu. Prej si pa oglejmo moderno filozofijo.

Eden izmed najboljših zastopnikov te duhovite in blesteče novodobne filozofije je Edvard Le Roy. V „Demain“-u od 15. junija 1906 je v članku „Scholastika in moderna filozofija“ razložil ideje te nove modroslovne smeri. (Glej: Stimmen M. Laach. 1907. II. Heft. Scholastik und moderne Philosophie. I. Bessmer S. I.) Njegove temeljne misli so sledeče: Moderna filozofija ni sestav, marveč je le nova smer duhá, nova metoda, nov način, kako umevati življenje. Kaj je resnica in kje jo najdeš? V nobenem posameznem modroslovnem sestavu. Resnica ni stalna, na eni točki, v enem sestavu obsežena; resnica je v „dinamiškem gibanju.“ V vseh sestavih jo zaslediš; toda, ako hočeš s pridom proučevati filozofske sisteme, se moraš živeti vanje, ne pa presojeti jih z stališča, ki je izven teh sestavov, na podlagi kakega modroslovnega sestava, ki ga smatraš za absolutno resničnega. Ne — vsak sestav je nov moment na potu do resnice, nov pojav razvijajoče se človeške misli in če obstaneš pri onem sestavu in ne greš dalje, si takoj v zmoti, kajti resnica je v gibanju, v neprestanem razvoju, v neskončni dalji. Kakor luč v spektru, tako se resnica lomi v sistemih. Tu en žarek, tam en žarek. To vsprejmemo, drugo zavržemo. Vse, kar je lepo in nas dviga, združimo, razvijemo dalje in tako stvarjamo nove vrednosti. „Ne zavračajmo Tomaža Akvinca bolj kot Platona, Deskarta ali Kanta, toda na drugi strani se tudi ne oklepajmo Tomaža bolj kot Aristotela in Kanta, Deskarta in Platona.“

V nobenem sestavu ne izčrpa človeška misel vseh svojih moči, zato tudi noben sestav ne more podati popolne slike o svetovju, tako da bi je ne bilo moč več izpopolniti. Resnica prodré skozi sestav, a se ne ustavi v njem. Vsak sestav koplje sebi grob in pripravlja pot drugemu. Vendar pa prava filozofija ni zgodovina neprestanih preobratov in revolucij duhá, ki danes v veselem optimizmu zatrjuje to, kar bo jutri zanikal, ampak organski razvoj po stopnjah, od katerih je vsaka prejšnja obsežena v poznejši. Iz tega izvirajo karakteristiški znaki moderne filozofije: „nikdar zaključena vprašanja, nobeni rezultati, ki bi se dali ločiti od metode, ki jih je rodila, ali od sestava, iz katerega izhajajo.“ Skratka, filozofija ni mogoča brez zgodovine filozofije.

Iste maksime bereš v „Uvodu“ dr. H. Bazalove „Povjesti filozofije“. Najprej teza: „Bez povjesti filozofije nema filozofije.“ (št. 20). Filozof mora poznati vse sestave, da posamezne momente v razvoju ljudske misli zbere, jih loči po njihovi vrednosti, povzame

iz njih zase, kar odgovarja novi razvojni etapi, v kateri živi in odkoder gre pot navzgor do novih vzorov. „Sustavi filozofijski obaraju jedni druge, ali se ne uništuje: i jedan nazor o svijetu, obarajući drugi iz njega odabire, što mu se čini najbolje, pa tako na njem dalje gradi.“ (št. 21). Vsi sestavi so relativni. V njih je individualni moment, osebnost in posebnost modroslovca, ki jih je zamislil, zgodovinski, kulturni moment, milieu, v katerem so nastali in ki določuje njihovo smer in še več drugih činiteljev, iz katerih izhaja kakor resultanta filozofija dotične dobe. Toda mi ugovarjamo: to ni filozofija, to je zgolj registriranje modroslovnih sestavov po gotovem sistematičnem redu, to ni kritična filozofija. Filozofske sisteme treba vendar urediti po njihovi vrednosti, resničnosti. In tega zgodovina filozofija ne more. Kaj pravi na to dr. Bazala? „Drugu će zadaću povjest filozofije ispuniti, ako provede kritiku pojedinog sustava.“ (str. 25). Kakšna je ta kritika? Pozitivna in negativna. Pri pozitivni kritiki se filozofski historik ne sme postaviti na stališče svojega filozofskega prepričanja, svojega lastnega nazora, ampak na stališče tistega sestava, katerega presoja. „Prema tome preostaje naučnom prosudjivanju samo stanovište, koje se drži sustava samoga, stanovište imanentne kritike.“

Očitno je, da to ni nobena kritika, ampak le razlaganje, razjasnovanje, komentiranje sestava. Presojati se pravi, po logičkih zakonih ločiti v sestavu resnično od pogrešenega. To pa je nemogoče, ako se kritik postavi na stališče stvari, katero presoja. Kritika je po svojem bistvu transcendentna. Imanentna kritika je lepa beseda, a prazen pojem. Imanentna, pozitivna kritika odmeri vrednost posameznih sestavov po tem, kako so vplivali na razvoj nazora o svetu in življenju in koliko so ga spopolnili. Kaj pa je merilo za vrednost tega vpliva; kateri in kakšen je tisti vzor popolnosti svetovnega nazora, po katerem se merijo posamezni filozofski sistemi, ki izpopolnjujejo sliko o svetu? Tu dr. Bazala ne ve odgovora in ga tudi vedeti ne more.

Kakšna pa je negativna kritika? Negativna kritika registrira v sestavu načelne pogoške, „nedoslednosti mišljenja in zaključevanja.“ Ali s tem sestav ne pade, filozofski historik s to kritiko dotični sestav popravi in s tem izpopolni. Kaj pa, če so pogošeni osnovni principi celega sistema? Teh ni! „Zablude načelne sastoje se u nekoj nepotpunoj istini, nipošto pak u nekoj posvemašnoj (apsolutnoj) nevaljalosti.“ Absolutno napačnih

principov sploh ni. Vsak filozofski pogrešek je le nepopolna resnica.

Dr. Bazalova knjiga je docela neoriginalen kompendij, kjer je nabranih in naštetih nebroj virov v lepem pripovednem tonu, a brez vsake kritike. Navajamo ga le za dokaz, kako se je relativizem in subjektivizem v filozofiji zanesel tudi med nas. Sedaj pa podam v par potezah pojem in smer filozofije po načelih krščanstva. (Glej: Dr. C. Gutberlet: *Lehrbuch der Philosophie; Logik und Erkenntnistheorie*. Münster 1898. A. Lehmen S. I. *Lehrbuch der Philosophie I*. 1904. O pojmu resnice pa: *Philosophia Lacensis; Institutiones Logicales*. Pars II. Vol. I. pag. 309–348).

Filozofija znači po besednem pomenu ljubezen do modrosti, v stvarnem modrost samo. Dr. Bazala ne izvaja definicije filozofije. Zgodovina filozofije mu je obenem zgodovina njenega značenja. Tudi definicija je pogojni pojem, ki se razvija, menja in izpopolnjuje. Modrost pa je zelo visoka stopnja popolnosti v spoznanju. Po kom se meri popolnost spoznanja? Subjektivni moment, da mora spoznanje biti določeno, jasno, ako hoče biti popolno, pustimo sedaj na stran, objektivno je spoznanje popolno, ako je popoln obseg stvari, ki jih spoznamo; čim več stvari spoznamo, tem večje je naše spoznanje. Drugič je treba, kar spoznamo, zadostno utemeljiti, tretjič pa spoznano uporabiti, da dosežemo najvišje cilje in etiške vzore. Modrost v pravem, celotnem pomenu besede je torej tisto spoznanje, ki spoznava vse, kar biva, izvaja to iz svojih zadnjih vzrokov in sicer zató, da uravna naša dejanja na njihov najvišji namen. Ako izločimo iz te definicije zadnji moment, s katerim se bavi posebno etika, potem znači filozofija končno: Spoznanje vseh stvari iz njihovih zadnjih in najvišjih vzrokov. Ako spoznamo na ta način vse, kar biva, smo dosegli popolno resnico. Potem šele se sklada naše subjektivno spoznanje s spoznanimi objekti zunaj nas, ta sklad med našim spoznanjem in spoznanimi stvarmi pa je ravno: resnica. (*Adeaequatio intellectus et rei*, tako so jo definirali sholastiki).

In pota gredó ravno tukaj narazen. Moderna filozofija noče poznati stalne resnice, ki velja vselej in povsod v vseh razmerah. Med našim spoznanjem in spoznanim ni sklada, ni konformitete; morda spoznamo, morda ne spoznamo; merilo za resnico sploh ni v skladnosti ali neskladnosti med spoznanjem in stvarjo, ki jo spoznavamo, ampak resnično je začas to, kar „oploja“, obogati življenje, člo-

veštvo — „vrijednost sustava“ se meri po njegovi „intelektualni plodnosti“. (Dr. Bazala. „Povjest filozofije“ pag. 27.) Zato ne moreš reči: tu je resnica ali: tam je resnica. Celo zgodovino človeškega duha moraš poznati, živeti se v vse zmote, poglobiti se v lepoto vseh idej, vseh sestavov, potem spoznaš šele — resnico? — ne! — ampak tisto črto, asimptoto, ki se vedno bolj bliža zakrivljeni črti, pa se je nikoli ne dotakne, smer mišljenja v neprestanem razvoju, ki se resnici vedno bolj približuje, a je nikoli ne doseže. In naposled, kaj in kakšna je ta resnica? Ali kakor piše Le Roy v omenjeni razpravi v „Demainu“: „Velika disharmonija med sholastiki in nami tiči v pojmu resnice same. Resnica sholastikov je statiška: oni si predstavljajo resnico kakor stvar in zato ji pridevajo čisto naravno okrasujoče pridevke neskončnosti in neizpremenljivosti. Mi nasprotno menimo, da je resnica življenje, torej gibanje, rast, ne pa stalni zaključek, posebnost napredujočih sestavov, ne pa gotov rezultat. Vsak stavek postane zmota, če ga izločiš od toka celotne misli, ravnotako vsak sistem, če ga zaključiš in povzdigneš do absolutne veljave. Teze in sistemi so tangente na resnico, tangente, ki za trenotek kažejo smer zaokrožene črte, katere se dotaknejo, ali le za hip; resnica se le za moment javi, predvsem v dinamiškem razvoju.“

In kaj je resnica, ta hčerka božja, po krščanskem svetovnem nazoru? Dejali boste, da smo jo vkovali v verige, da smo jo vklenili v mrko, mrzlo definicijo — njo, ki je vseobsežna, tajnostna in nedosežna! Ali mi, ki vemo, da je lepota v redu in harmoniji in v jasnosti, smo tudi resnico, logiško resnico, definirali, ker vemo, da brez natančne določitve tega pojma ni mogoče nobeno spoznavanje, nobena popolnost v mišljenju in naziranju, nobena filozofija.

Logiška resnica je skladnost spoznavanja s predmetom spoznavanja, s spoznanim objektom, (*Veritas est aequalitas quaedam intellectus vel signi ad rem intellectam vel signatam.* Thom. Aq. *Summa theol.* II. II. q. 109. a. 1.) Določimo sedaj natančneje, kakšna mora biti ta skladnost, konformiteta med spoznavanjem in spoznanim. Da kaj spoznam tako, kakoršno je v resnici, ni treba da bi bilo moje spoznanje s stvarjo, ki jo spoznam, istovetno, kajti to bi me privedlo do Heglovega idealizma, spoznavanje bi bilo enako s spoznanim. Kar si predstavljam, o objektu zunaj mene, ta predstava, ideja bi bila identična z objektom samim. In ker je to, kar

biva zunaj mene, resnično, bi moralo tudi vse, kar si predstavljam, biti ravno tako nujno resnično. Če je ideja = bivanje, mora vse, kar si mislim, biti dejansko resnično. Med resnico in zmoto ni potem nobenega razločka; vsaka moja ideja mora biti resnična. Vsak filozofski sestav, vsaka teza je resnična. Če pa na ta način med resnico in zmoto ni nobenega razločka, potem sledi iz tega nujno, da sploh ni nobene resnice. Heglovski idealist mora biti skeptik. In zopet strmi v neskončno daljo s svojimi tajnostnimi očmi svinga, nerazrešljiva uganka, ki je morda lepa v svoji mistiški pozi, a sicer brezčutna in hladna.

Torej logiška resnica je le konformiteta, ne identiteta spoznanja s spoznanim objektom. Tudi ni treba, da bi spoznavajoči subjekt bil fiziško enak spoznanemu objektu. Načelo, da le enako spozna enako, je pogrešeno. Potemtakem bi le telesa zamogla spoznati in doumeti telesa in duh bi zamogel spoznati zgolj duševne pojave. Ne – skladnost, ki je potrebna za resnično spoznanje, je le tista skladnost, ki obstoji med podobo in upodobljenim, med predočbo in predočnim; sholastiki imenujejo to skladnost: intencionalno skladnost. Intencionalna, umska skladnost je tista, po kateri spoznanje predočuje v resnici to, kar mora predočevati, ne pa kaj drugega. Toda ta intencionalna skladnost se ne sme preveč razširiti. Da je kako spoznanje resnično, ni treba, da predočuje spoznani predmet docela, v vseh ozirih, da ga spozna do dna, da izčrpa vse, kar se o njem dá spoznati. Dovolj je, da obstoji skladnost med spoznanjem in nekim gotovim določilom spoznanega predmeta. Pojem enote je naprimer resničen, dasi spoznam enoto samo v njenem nasprotju do množine, torej po nekem negativnem znaku. To spoznanje je nepopolno, a je vendarle logiško docela resnično.

To je torej resnica v krščanski filozofiji. Očitajo ji, da je absolutna, stalna, statiška. Toda, ali bi resnica bila še resnica, ako bi stalna ne bila? Ali so matematiški aksiomi nestalni, nestatiški? Ali je zakon o vzročnosti spremenljiv, ali je misel o razvoju ravno tako istinita, kakor misel o konštanci, ali ne izključujeta ena drugo pri istem predmetu in v istem oziru? Ne – vse te resnice so statiške in to je ravno njihova prednost. Gotovo je v spoznanju tudi relativni, subjektivni element, ki se danes zdi resničen, a ga jutri vržejo kakor bilko v ogenj. V vsakem filozofskem sestavu je en faktor individualen, plod filozofa, početnika sestava, drug faktor pa socialnokulturen. »Te (socialnokulturene) potrebe odločuju

i o načinu pitanja i o smerju njihovih (filozofskih) riješenja.“ (Dr. Bazala. I. c. str. 23). Toda tudi krščanska filozofija ne zanemari tega momenta. Spoznanje je rezultat iz spoznanega objekta in spoznavajočega subjekta. Toda — na kaj se nanaša ta subjektivni element? Prvič na način, drugič pa na obseg spoznavanja. Toda to ne izključuje skladnosti med spoznanjem in spoznanim.

Resnica pa je res tudi dinamiška, živi in se razvija. Toda ta razvoj ni razvoj iz resnice v zmoto in iz zmote do resnice. Spoznanje se vrši drugače; ne z načelnimi preobrti, ampak v kontinuiteti in na temelju neovrznih aksiomov in maksim. Spoznanje ne postaja vedno drugače, se ne giblje v kontradiktorijih, temveč se izpolnjuje. Resnica je sklad med spoznanjem in spoznanim in ker je v tem skladu mogoče neskončno veliko stopinj popolnosti, se tudi resnica izpopolnjuje.

Vem — dandanašnji ne presojuje sestavov s stališča stroge logike, ampak s stališča umetnika. Povdarjajo se pointe modroslovnih sistemov, njihova gigantska arhitektonika, vpliv, ki ga imajo na kulturno smer gotovih dob, drznost njihove koncepcije, nove perspektive, ki jih razprostrta pred strmečo dušo. Toda je li to resnica? Ne — nam pravijo moderni sami — to so le tangente na resnico. In tako rijejo dalje, kakor rudar v rovu, da bi izkopal pot k luči. Toda nikjer ni izhoda. In godi se jim kakor podzemeljskemu delavcu v eni izmed najlepših Ibsenovih pesmi: (Henrik Ibsens sämtl. Werke. I. B. Berlin. Fischer. 1903.)

„Noch hat keiner mich belehrt
über das, was mich verzehrt,
noch kein Blitz die Nacht durchschossen,
der die Tiefen hätt' erschlossen.

Wars ein Irrthum? Führte nicht
dieser Weg zum rechten Licht?
Ach mein Blick wird ja geblendet,
forscht er, himmelan gewendet?

Nein, hinab, wo weit und breit
Friede herrscht seit Ewigkeit.
Brich den Weg mir, schwerer Hammer,
zu des Berges Herzenskammer! —

Hammerschlag auf Hammerschlag
bis zum letzten Lebenstag.
Keines Hoffnungsmorgens Schimmer;
Tiefe, tiefe Nacht auf immer!

Hipoteze in veda.

Spisal dr. A. Ušeničnik.

Dan za dnem se čuje s stolic moderne vede napeto-lična trditev, da je moderno svetovno naziranje v nasprotju s krščanstvom in da ni mostu med vedo in vero. Pravzaprav sta to dve trditvi. Vprašanje je namreč, ali je moderno „naziranje“ res isto, kar „veda“? Da je moderno svetovno „naziranje“ v nasprotju s krščanstvom, temu se ne da oporekati. Moderni imajo o svetu svoj nazor, svojo misel, ki se s krščanstvom resda ne strinja. Moderni si mislijo svet večni, krščanstvo uči, da je v času ustvarjen; moderni taje osebnega Boga, krščanstvo uči, da je osebni Bog, ki je vse ustvaril; moderni istovetijo tvar in dušo, krščanstvo uči, da je duša netvarna, duhovna in zato nesmrtna; moderni zanikujejo posmrtnost in z njo odgovornost življenja pred Bogom Sodnikom, krščanstvo veruje v življenje po smrti in vesoljno sodbo. Kdo bi tajil, da zija tu med krščanstvom in modernim svetovnim naziranjem nasprotje, prepad, ki ga premostiti ni mogoče! Toda kakor smo dejali, vprašanje je, ali je moderno svetovno naziranje res isto, kar veda? In odločno moramo zanikati, da ne.

S stališča moderne vede ni moderno svetovno naziranje drugega kakor zmotek in namotek nedokazanih in nedokaznih hipotez, s stališča filozofije pa zmotek in namotek brezumnih absurdnih hipotez!

Prevažno je torej vprašanje o vedi in hipotezah. Zato se nam zdi, da ne bo odveč ta študija.¹⁾ Kaj je veda v modernem zmislu?

Vsa veda se snuje na dejanstvih. Dejanstva pa veda dožene z izkušnjo (empirijo) z opazovanjem, s poizkusi (eksperimenti). Seveda dejanstva sama še niso veda. Kakor kup črk še ni knjiga, pravi sloveči botanik Reinke, tako kup dejanstev še ni veda.²⁾ Veda

¹⁾ O hipotezi govore logiki pri vprašanju o metodi. Primeri n. pr.: Mercier, *Logique* ed. IV. Louvain 1905. (III. a. III. § 2.)

²⁾ *Philosophie der Botanik*. Leipzig 1905. str. 11.

mora dejanstva strniti, poiskati mora zveze med njimi, ustaliti mora zakone pojavov, odgovoriti mora na vprašanje: zakaj? t. j. dognati mora vzroke. Tudi moderna veda brez tega ni veda. Svojsko in značivno moderni vedi je le to, da priznava samo to, kar ne presega izkušnje in opazovanja, kar se da doznati in dognati empirično in eksperimentalno. Misliti mora tudi moderna veda. S čuti ne razberemo nobenega zakona -- zakon je nekaj nadčutnega, idejnega -- s samimi čuti ne spoznamo nobega odnosa. Nekaj neempiričnega je torej v vsaki vedi, tudi v moderni. A empirična se imenuje moderna veda, ker vse priznava le, v kolikor se potrdi ali da utrditi z empirijo. Zakon n. pr. je res le nekaj idejnega, nekaj, kar si moremo le misliti, toda empirija dožene, da se pojavi v vseh znanih slučajih res tako gode, kakor trdi zakon. Tako je sam na sebi neempirični zakon empirično potrjen in v tem zmislu empiričen.

Če tako pojmuje vedo in se ozremo okrog po raznih strokah znanstva, bomo kmalu opazili, da je povsod mnogo trditev, ki niso tako preizkušene, ki torej pravzaprav niso vednostne, recimo znanstvene. Morda jih bo izkušnja in opazovanje kdaj potrdilo, morda nikdar. Dasi pa take trditve niso znanstvene, vendar znanstvo brez njih ne more izhajati in so znanstvu v prid, če se znanstvo le zaveda, kaj so in kaj niso, da namreč niso še dokazane vrednostne resnice, marveč, da so le -- hipoteze.

Hipoteza (grško: hypo-thesis) znači prvotno nekaj, kar se podstavi, podloži, na kar se nekaj opre. V znanstvu imenujemo hipotezo neko misel, zamisel, kako bi utegnilo kaj biti, kakšen bi utegnil biti zakon opazovanih pojavov, kateri vzrok. Ta misel je časih samo dozdeva, domneva, sumnja, ugibanje (konjektura, Vermutung), časih je po raznih znamenjih in znakih (indicijah) dosti verjetna podstava, časih je zopet naravnost zahteva umovanja (postulat). Slovensko imenujejo hipotezo s češko besedo: podmena, ker s hipotezo menimo (mislimo), da bi utegnilo biti pod pojavi to in ono. Slaba skovanka!

Ko so grški zvezdoslovci opazovali nebo in tek nebesnih teles, jih je mučilo vprašanje: po kakšnih potih tekajo nebesna telesa? odkod ta velika nepravilnost v teku in brzini in zopet v tej nepravilnosti prečudna pravilnost? Ker se jim je zdelo samoobsebi umevno, da je zemlja v središču vesoljstva in da solnce s premičnicami teka okrog zemlje, je bilo vprašanje (problem) silno

težko. Tedaj je zamislil Ptolomej genialno hipotezo o epiciklih in epicikloidah. Na podlagi te hipoteze so bile umevne nepravilnosti in pravilnosti v (navideznem) teku zvezda. Tudi računi so se ujemali. Moderni polizobraženci zaničljivo imenujejo Ptolomejevo ime, a navadno še vedo ne, kaj je pravzaprav Ptolomejeva hipoteza, a še manj jo umejo. Ptolomej je zamislil genialno hipotezo, a resnice kajpada ni zadel. Mnogi so res mislili, da je ta hipoteza postulat, ki edino reši vprašanje, veliki duhovi pa so se vedno dobro zavedali, da je morda mogoča druga hipoteza, ki isto vprašanje prav tako ali še bolje reši. Tako je dejal izrečno Tomaž Akvinski: „Res, ta hipoteza razloži navidezni tek nebesnih teles, toda morda bi ga kaka druga prav tako razložila.“¹⁾ In vstal je mož, ki je zamislil drugo hipotezo (1473–1543), še bolj genialno, ker je bolj preprosta in — resnična. Bila je to drzovita hipoteza. Denimo, da se zemlja vrti in solnce stoji, je dejal Kopernik,²⁾ — kaj tedaj? Navidezni tek nebesnih svetov ostane isti, računi isti, vse pa je bolj preprosto, umevno brez epiciklov in epicikloid s samimi elipsami. In opazovanje z raznimi poizkusi je potrdilo, da je bila ta hipoteza resnična. Dandanes je ptolomejski sestav pozabljen.

Tu imamo zgled hipoteze. Neka misel je, ki se zdi, da razloži neko vrsto pojavov. Časih je resnična, časih ni. Časih jo izkušnja potrdi, časih zavrže.

Denimo sem iz astronomije še drug zgled genialne hipoteze. V teku Urana so opazili zvezdoslovci neke nepravilnosti, ki so jim delale velike preglavice. Od Kopernika sem so namreč dognali gotove zakone, po katerih se ravna tek nebesnih teles (Keplerjevi zakoni; Kepler 1571–1630) in tem zakonom se Uran na videz ni hotel pokoriti. Tedaj je nemški astronom Bessel (1784–1846) sprožil misel, kaj ko bi bil kriv teh nepravilnosti kak doslej še neznan planet, ki bi s svojo privlačnostjo motil in begal Urana. Hipoteza! Anglež Adams in Francoz Leverrier (1811–1877) sta se vsak zase oprijela te hipoteze in začela ugibati, kje bi

¹⁾ „In astrologia ponitur ratio excentricorum et epicyclo-
rum ex hoc, quod hac positione facta possunt salvari apparentia sensibilia circa motus
coelestes, non tamen ratio hæc est sufficienter probans, quia etiam
forte alia positione facta salvari possent.“ Summa theol. 1. qu. 32. art. 1. ad 2.

²⁾ Dasi morda ni bil prvi, ki je imel to misel. Že pred njim je slutil to
Nikolaj Kveški (slovečki reformator kardinal Nicolaus Cusanus r. 1464).

utegnila biti pot nasilnega neznanca. Razvoj hipoteze! Med Saturnom in Uranom ne, je razmišljal Leverrier, sicer bi vplival neznanec tudi na Saturna. Tudi ne preblizu Urana, sicer bi moral biti vpliv na Saturna še vedno čuten. Tedaj se je spomnil Leverrier takozvanega Bodejevega pravila, po katerem so razdalje planetov v nekem gotovem (približnem) razmerju. Če se vzame $\frac{1}{10}$ večje poluosi zemeljske poti kot enota, tedaj se dobe te le vrednote za planete:

	po pravilu:	v resnici:
Merkurjeva poluos	$4 + 0.3 = 4$	3,87
Venere	$4 + 1.3 = 7$	7,23
Zemlje	$4 + 2.3 = 10$	10
Marsa	$4 + 4.3 = 16$	15,24
X	$4 + 8.3 = 28$?
Jupitra	$4 + 16.3 = 52$	52,03
Saturna	$4 + 32.3 = 100$	95,39
Urana	$4 + 64.3 = 196$	191,83

Po tem pravilu bi bil med Marsom in Jupitrom še en planet, a je še do danes neznan. Naš neznanec to ni, ker naš moti Urana. Leverrier je torej takole računil: Ker neznanec vpliva na Urana, a ne vidno na Saturna, mora biti razdalja od Urana velika, a ne neznanska; velika, da se čuti vpliv na Urana, a ne na Saturna; ne neznanska, sicer bi bil vpliv na oba zopet primeroma enak. Po Bodejevem pravilu bi imel planet, ki bi prišel za Uranom poluos $4 + 128.3 = 388$. Torej v približno taki razdalji nekje mora tekati neznani planet. Izračunil je približno tudi njegovo maso. Dovršena hipoteza! To je bilo leta 1845–1846. Naravno je, da so se vsi veliki teleskopi obračali na približno tisto mesto na nebu. Tedaj je odkril berlinski astronom Galle 23. septembra 1846. res blizu na tisti poti nov planet s primeroma napovedano maso. Dali so mu ime Neptun. Tako se je genialna hipoteza empirično potrdila!)

Lepa je tudi hipoteza iz kemije o povrstnem (periodičnem) sestavu prvin. John Newland je (1864) primerjal prvine med seboj in zazdelo se mu je, da vlada med njimi nekak „zakon oktav“ kakor v glasbi, namreč da je vsaka osma prvina po svojih

¹⁾ Primeri o tem: Plassmann, Himmelskunde. Freiburg 1898. str. 445, 401 itd.

svojevstvih nekaka obnovitev prve. Demetrij Mendelejev in Lothar Meyer (1869) sta zasledovala to hipotezo in res se jima je odkril neki zakon. Kemično-fizikalna svojstva prvin so v tesni zvezi z njih atomsko težo, med atomskimi težami pa vlada tako razmerje, da se teža vsake osme prvine stopnjuje približno za 16 utežnih enot. Tako je nastala ta-le skala:

I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
Litij 7	Berilij 9, 8	Bor 11	Ogljenec 12	Dušec 14	Kislec 16	Fluor 19	?
Natrij 23	Magnezij 24, 3	Aluminij 27	Silicij 27	Fosfor 31	Žveplo 32	Klor 35, 5	?
Kalij 39, 1	Kalcij 40	x	Titan 48, 1	Vanadij 51, 5	Krom 52, 3	Mangan 55	Železo 56 Kobalt 59 Nikelj 59
Baker 63, 3	Cinek 65, 5	y	z	Arsen 75	Selen 79, 1	Brom 79, 96	
Rubidij 85, 4	Stroncij 87, 5	Itrij 88, 7	Cirkon 90, 7	Niobij 94, 2	Molibden 95, 9	—	
Srebro 108	Kadmij 112	Indij 114	itd. itd.				

V tej skali je bilo nekaj praznin, kater Mendelejev ni vedel deti nobene znane prvine: n. pr. praznine zaznamovane z y z Mendelejev je torej napovedal, da morajo biti še neznane prvine, ki bodo zavzele te praznine. Tudi je približno označil njih svojstva. In res je leta 1875. Lecoq de Boisbodran odkril prvino, ki spada po teži (69,9) in po svojstvih na mesto y. Dal ji je ime galij (Ga). Isto leto je našel Nilson prvino skandij (44,01), ki spada v praznino x. Leta 1886. pa je Winkler zasledil prvino germanij, ki spada po teži (72,3) in svojstvih na mesto z. Tako je zopet empirija potrdila hipotezo.¹⁾ Poslej so našli še druge prvine, ki se nočejo vdati periodičnemu zakonu. Vse torej kaže, da je hipoteza le približno ugenila pravi zakon in da se bodo odkrile še nove skrivnosti.

Navedli smo tri znamenitejše hipoteze. Zadnja je na podlagi pojavov zamislila zakon (Mendelejev zakon), druga je zamislila vzrok (Neptun vzrok nepravilnosti v teku Urana), prva pa je v dveh oblikah zamislila neki odnos (odnos med zemljo in osolnčjem). Le-ta se je potrdila, a le v eni obliki (Kopernikovi), drugo obliko (Ptolomejevo) je empirija ovrgla; srednja se je sijajno potrdila (odkritje Neptuna), ona pa le deloma in čaka izpopolnjenja.

¹⁾ Primeri: Gander, Die Erde. (Benzigers Naturwissenschaftliche Bibliothek) 1904. str. 18 sl.

Iz teh zgledeov lahko razberemo vso teorijo o hipotezi in nje pomenu.

Kakor smo že izpočetka dejali, je hipoteza neka misel, zamisel, ki bi po našem mnenju utegnila razložiti kako vrsto pojavov: določiti med njimi odnos, ustaliti kak zakon, dognati jim vzrok. Vrednost ima hipoteza le tedaj, kedar ima na sebi neke znake (indicije) verjetnosti, sicer je golo domnevanje in tavanje, ki ne more pokazati razmišljanju nobenega pota.

Pomen hipoteze je torej najprej prav v tem, da pokaže preiskavanju novo pot. Morda je izkušnja ne bo potrdila, a nič ne de, tudi tedaj ima še hipoteza svoj pomen. Izkazalo se bo, da je bila tista pot napačna in preiskovavci jo bodo kot tako zaznamenovali v svojo mapo, da poslej nihče ne bo več z izgubo časa in moči silil v tisto stran. Večji je kajpada pomen hipoteze, kedar navrne preiskovavce na pravo pot. Tudi tedaj se bo morda pokazalo, da hipoteza ni bila prava, vendar bo hipoteza povod novim odkritjem; izcimile se bodo iz nje nove hipoteze in ta ali ona se bo morda sijajno potrdila. Hipoteze imajo torej pred vsem hevrističen pomen, t. j. so navod in podnet na znanstveno delo in preiskavanje. Hipoteze niso veda, a so znanstven pomoček, so metodično sredstvo, ki bi brez njega ne bilo pravega napredka.

Hipoteza ima zase navadno le verjetnost. Seveda če se hipoteza potrdi, poresniči, overuje (verificira) z opazovanjem in poskusi, tedaj lahko zadobi popolno gotovost. Kdo bi še dvomil o Neptunu, ki ga je pokazal teleskop? kdo o tem, da se zemlja vrti okrog solнца? Gotovost zadobi hipoteza tudi tedaj, če se izključi vsak drugi način, kako bi bilo mogoče umeti in raztolmačiti pojave. Zgled take hipoteze je Pasteurjeva hipoteza. Dolgo časa so ljudje mislili, da se iz trhljih in gnijočih tvarin samaposebi izcimijo nekatera nižja živa bitja. Pasteur je postavil hipotezo, da je vse živo iz živega, živa klica iz živega semenca, živo jajčece iz drugega jajčeca itd. Zamislil je poizkuse in z njimi dognal, da so se razvila v kaki sredini (vodi, zraku) živa bitja le tedaj, kedar so mogle blizu življenske kali; a kedar je preprečil dohod živim kalem, se tudi živa bitja niso razvila. Tako je Pasteur overovil svojo hipotezo, da je vse živo iz živega. Dobi pa kaka hipoteza gotovost seveda tudi tedaj, kedar se pokažejo taki znaki resnice, da bi se zamotal v nezmisel, kdor bi jo še tajil. V vseh navedenih slučajih se hipoteza izpremeni v znanstveno tezo, v znanstven stavek, znanstveno resnico.

Narobe pa je hipoteza tudi gotovo zmotna in napačna, kedar se pokaže, da je v nasprotju z dejanstvi, da je v nasprotju s kako res dognano in priznano resnico.

Verjetna pa je hipoteza, če razloži znane pojave in napove ter razloži celo nove, do tedaj neznane pojave, ne da bi jo bilo mogoče naravnost ali posredno overovati. Verjetna pravimo, ne gotovo resnična. Zakaj mogoče je še druga podmena, ki tudi razloži pojave! Primeri Ptolomejevo in Kopernikovo hipoteza in izrek Tomaža Akvinskega! V istem zmislu pravi Friedmann:

„Hipoteza (on rabi za splošno sprejeto, a ne še empirično potrjeno hipotezo izraz a k s i o m), ki se iz nje dado logično izvesti empirično dobljeni stavki, je gotovo zadostna opora za te stavke, ni pa gotovo, je li tudi potrebna opora; morda je druga opora, ki se nanjo dado ti stavki prav tako opreti. Treba je torej izključiti to možnost . . .¹⁾ Kratko bi lahko označili tako verjetno hipotezo tako le: vse je, kakor da tiči pod pojavi to in to. Kakor da! S tem ni rečeno, da res to tiči, morda, morda ne; verjetno je da, a gotovo ni. Reinke pravi,²⁾ da je zlasti v biologiji mnogo problemov, kjer ni mogoče drugega reči kakor to: je, kakor da . . . „Es sieht so aus, als ob“ . . .

Hipoteze so vsekako za vedo velikega pomena. Potrdimo to še z izreki dveh modernih veščakov.

„Brez hipotez veda ni mogoča, pravi Reinke. Njih pomen je dvojen: najprej so delovne hipoteze (Arbeitshypothesen), t. j. hipoteze možnosti, ki jih je z izkušnjo, opazovanjem in poskusi mogoče dognati. Druge pa so take, ki z njimi strnemo posamezna dejanstva v sestav, a ne da bi se nam obetalo upanje, da jih bo izkušnja kmalu ali kdaj potrdila (Ergänzungshypothesen). Če primerjamo vedo mozaiku, so hipoteze tisto lepivo, ki veže posamezne kamenčke.“³⁾

Poizkus (eksperiment), pravi še bolj moderni, kantovsko nadahnjeni Poincaré, je edini vir resnice; le on more dati kaj novega, le on kaj gotovega . . . Toda dober eksperiment je le tisti, ki nam ne pokaže le osamljenega dejstva, marveč ki nam omogoči, da vidimo naprej, da prevedimo, t. j., da posplošimo

¹⁾ D. Konvergenz d. Organism. Berlin 1904. S. 10. Pri: Reinke, Philosophie der Botanik str. 162.

²⁾ Philosophie der Botanik 21.

³⁾ o. c. 13. 20.

(poobčimo). Če ne posplošimo, ne moremo napovedati enakega pojava za vdrugo. Zakaj nikdar ne bo več istih razmer. Moramo torej interpolirati, to je nekaj podtekniti, podložiti. Gola dejanstva nam ne zadoščajo; treba nam je urejene, organizirane vede . . . Tako posplošenje je hipoteza. Hipoteze imajo torej v znanstvu potrebno vlogo. Seveda je treba hipoteze potem overoviti . . . Tudi če se izkaže, da je bila hipoteza napačna, vendar ni bila brez prida; bila je povod novim potrebnim poizkusom. Seveda je samobsebi umevno, da ne govorim o lehkomišljenih hipotezah, ki niti do tedaj znanih pojavov ne morejo razložiti.¹⁾

Toda koristne so hipoteze le pod dvojnim pogojem. Prvi pogoj je naravno ta, da morajo biti hipoteze res navod na daljnje znanstveno delo. Hipoteza sama zase ni nobeno znanstvo, marveč le pomoček znanstvu; smoter hipoteze mora biti veda. Reinke je to jako dobro opomnil. „Smoter, pravi,²⁾ bi morala biti veda brez hipotez; toda malo upanja je, da bi človeško spoznanje kdaj to doseglo. Resna kritika nam kaže, kako malo vemo. Naš smoter mora torej biti dejansko ta, da število pblemov vedno bolj zmanjšamo, a da pomnožimo število znanstveno dognanih resnic. Vselej, kedar izločimo (eliminiramo) kako hipotezo, znanstveno nekaj pridobimo. Seveda bo navadno prežalo za izločeno hipotezo več novih hipotez“ . . .

Drugi pogoj – in tega ne moremo dovolj poudariti – je pa ta, da ne zamenjavamo hipotez z znanstveno dognanimi resnicami, marveč da natančno ločimo hipoteze in vedo. Žal, da se to često ne godi, in prav to je krivo neizmerne zmede pojmov in neštetihih zablod! „Kritika, pravi Reinke, ne brani vedi snovati hipotez, da določiti mora, kaj je dognana resnica, a kaj samo hipoteza. Oprostiti nas mora samoprevar (iluzij). Žal da imajo iluzije v znanstvu – Reinke govori o biologiji – veliko vlogo. So celo priznani biologi, ki ne ločijo dejanstev, hipotez in iluzij. Če se pa zavedamo več, da je hipoteza le hipoteza, tedaj je hipoteza lahko nevarna za naše mišljenje in za vedo.“³⁾ Tudi Poincaré odločno poudarja ta pogoj. „Samo po sebi je umevno, pravi ta veččak, da se moramo hipotezi takoj odreči, čim se pokaže, da ne

¹⁾ Henri Poincaré, *Wissenschaft u. Hypothese*. Deutsch von F. u. L. Lindemann. 2. Aufl. Leipzig 1906. str. 142, 144, 152.

²⁾ o. c. 13. 20.

³⁾ o. c. 16.

more prebiti izkušnje. To se godi, a časih nas jezi, da moramo tako ravnati. A to še ne zadoščuje, da smo voljni podvreči hipotezo preizkusom. So vkljub temu hipoteze nevarne. Take so zlasti tiste, ki jih naredimo molče in nevede. Če rabimo hipoteze, ki se o njih ne zavedamo, da so le hipoteze, jih seveda ne moremo opustiti.¹⁾ Tedaj branimo hipoteze, kakor da so dognane resnice in nanje opiramo prav tako mirno in varno cele sestave, nevede, da so vsled hipotetične podlage taki sestavi tudi le hipotetični!

Časih empirija potrdi kako hipotezo. Takoj jo nekateri deno v znanstveni inventar. Toda hipoteza ima časih več sestavin in izkušnja je potrdila hipotezo morda le od ene strani, z ozirom na eno sestavino. Kdo ne vidi, da je nelogično in zmotno tedaj celo hipotezo z vsemi sestavinami sprejeti med znanstvene stavke? Časih je ena sestavina hipoteze sploh le nekako znamenje za nekaj, nekak simbol, neka metafora. Našli smo to misel pri Poincaréju in zdi se nam jako tehtna. Poincaré namreč loči hipoteze, ki jih izkušnja dožene ali ovrže; hipoteze, ki so naravna skupna last vsega znanstva (n. pr. da je vpliv zelo oddaljenih teles tako majhen, da ga v računih ni treba vpoštevati itd.); potem pa indiferentne hipoteze. Za te navaja takoj zgled: Moderna veda uči, da snov ni zdržna masa, marveč da je sestavljena iz atomov. To, pravi sloveči matematik Poincare, je hipoteza in sicer indiferentna hipoteza. Analitični računi se prav nič ne izpremene, če si mislite tvar zdržema. Le nekoliko več truda bi bilo treba, da bi prišli do istih rezultatov. „Če torej poizkusi potrdijo te rezultate, ali je s tem dokazano, da atomi res bivajo?“ V optične teorije, pravi dalje Poincaré, uvajajo dva vektorja (t. j. geometrične količine, ki jih moremo določiti z enim številom in s smerjo) brzino in vrtinec. Tudi to je indiferentna hipoteza. Do istih zaključkov pridete, če izberete to ali ono. Poizkus torej ne more dokazati, da je prvi vektor res brzina, dokaže le to, da je vektor. Neki vektor je, imenujte ga x ali y . Poizkus dožene, da je, a ne, ali je x ali y . Take hipoteze so le pomoček za račune ali pa slike, ki z njimi fiksiramo (ustalimo) reke ideje. Katera je v takih hipotezah resnična vsebina? Take hipoteze uče, da je neki odnos med nečem in nečem; in da je ta odnos med temi res-

¹⁾ o. c. 153.

nični predmeti, to je resnično jedro hipoteze, vse drugo je slika, simbol, metafora. Zato si take hipoteze časih nasprotujejo in so vendar v enem oziru lahko vse resnične: nasprotje je namreč morda le med slikami, a jedro je skupno. Mi ne moremo kontrolirati zgledov, ki jih navaja Poincaré vse polno iz fizike. Misel njegova je prava, naj tudi morda zgledi niso vsi pravi. Tako navaja Poincaré iz optike Fresnelovo in Maxwellovo hipotezo. Obe, pravi, imata isto vsebino: diferencialne enačbe obeh so iste. To je: tisti notranji objektivni odnos obe prav izražata, drugo pa so le besede in slike. Kar je Fresnel imenoval nihanje (gibanje), imenuje Maxwell električni tok. Tako navaja tudi kinetično teorijo plinov, teorijo tvari, etra, elektronov. Zanimiv zgled je Carnotova teorija iz termodinamike. Carnot, pravi, Poincaré je izšel iz napačnih hipotez, a v njih so tičali izraženi tudi resnični odnosi. Carnotove ideje so zavrgli, a Clausius jih je zopet povzel, otrebil navlake in posledica je bil drugi osnovni zakon iz termodinamike.¹⁾

Le tedaj, če se znanstvo zaveda teh pogojev, so hipoteze res pomoček vedi in napredku. Kdor pa meša hipoteze in znanstvene stavke, ta slepi sam sebe in druge. Sedaj si pa oglejte sestavine modernega svetovnega naziranja! Videli bode, koliko je v njih — znanstva! Moderno svetovno naziranje uči večnost tvari, taji Boga, dušo, posmrtnost. Positivna veda o vsem tem ničesar ne ve. Te reči se ne dajo s poizkusi overoviti. Neznanstveno je torej govoriti o modernih svetovnih nazorih kot o nekakih pozitivnih rezultatih vede. Neznanstveno je celo govoriti o njih kot o hipotetičnih tezah pozitivne vede. Kar se ne da empirično overoviti, ne more biti predmet znanstvene hipoteze! Tu ima besedo le filozofija. To so filozofične hipoteze. A filozofija mora te hipoteze najodločneje zavriniti, ne, ker so nedokazne, marveč ker so v nasprotju s pravimi zakoni mišljenja.

To je teorija o hipotezah. Zdi se nam silno važna, če hočemo nepristransko presojati veliki načelni razpor med krščanstvom in modernim svetovnim naziranjem.

¹⁾ o. c. 153. 161 sl.

Svobodne misli o svobodni šoli.

(Ob članku Fr. Terseglava: Načelne misli o svobodni šoli, „Čas“ zvezek 3.)

Spisal dr. A. Ušeničnik.

Če je namen šole tudi vzgoja, ni mogoče ubežati posledicam, ki jih je razvil Fr. Terseglav v zanimivi razpravi: Načelne misli o svobodni šoli. Ali zatajiti moderno načelo svobodne vesti ali pa dati slovo državnim simultanskim šolam. To je alternativa!

Svoboda vesti terja, da imajo kulturne asociacije tudi svobodo vzgoje. Verske družbe imajo pravico po svojih verskih načelih vzgojiti svoje pristaše. Simultanske šole pa so s to svobodo v nasprotju. Simultanske šole morajo, če naj so res simultanske, ravno bistvena načela verskih družb zabrisati. Zavzemimo za hip stališče katolicizma! Osnovni dogmi katolicizma, ki imata bistven vpliv na katoliško vzgojo, sta dogma o izvornem grehu in dogma o Kristusu Odrešeniku. Katoliški pedagog ne vidi v otroku bitja, ki je v svoji naravi popolnoma dobro in mu je treba le razviti vrojene klice dobrega, ampak otrok mu je bitje, ki so klice dobrega v njem, a tudi klice slabega in klice slabega so močnejše. Katolicizem je v odločnem nasprotju z naturalizmom Rousseaua. Izvirni greh je zlo, ki je v človeka zaneslo globoko disharmonijo, razprtje med hrepenenjem duha in želenjem mesa. Zato more po katoliških načelih otroka vzgojiti le božja moč (milost). Zopet je po katoliških načelih cilj vsega bitja in žitja onostran v večnem življenju. Tu je katolicizem v odločnem nasprotju z vsakim materializmom, pozitivizmom, agnosticizmom. Življenje človeško ima zmisel, a polni zmisel ima le pod vidikom večnosti. In zopet more dovesti človeka v večno življenje le božja moč — po Kristusu Odrešeniku. Glede izhodišča in glede cilja vzgoje brez ozira na vse drugo je torej med katolicizmom in recimo velikim delom modernega protestantizma radikalno nasprotje. Simultanska šola, ki naj bi vzgajala katoličane in protestante, bi morala torej zabrisati to radikalno nasprotje, to se pravi: zatajiti bi morala načela vzgoje glede izhoda in cilja, torej prva, najbolj osnovna

načela! To terja čisto navadna logika, in če se ozremo v dejansko življenje vidimo, da se to res godi in kjer se to ne godi, tam muči vse neki konflikt, ki je za dolgo neznosen. Če gre vzgoja mimo prvih načel katoliške vzgoje, je jasno, da taka vzgoja ni katoliška, marveč da je le naturalistična. In taka vzgoja je v nasprotju s svobodo vesti. Katoliški stariši imajo pravico in dolžnost terjati za svoje otroke versko, katoliško vzgojo; zatajili bi svoja načela, ko bi se vdali. Kjer pa izkušajo katoliški pedagogi uveljaviti katoliška vzgojna načela, tam se zopet dviga odpor indiferentnih. Taka vzgoja, pravijo, je v nasprotju z načeli simultanske šole, in državna šola je simultanska.

Na simultanski šoli mora vladati polovičnost in breznačelnost. Simultanska šola je polutanska tvorba (hibrid) liberalizma. Gotovo največ škoduje katoličanom, ker je katoličanstvo najbolj načelno, a zadovoljen ž njo pravzaprav ni nihče!

S stališča svobodne vesti je simultanska državna šola nevzdržljiva! Kaj tedaj?

Fr. Terseglav pravi: Tedaj ostane le zasebna konfesionalna šola. „Zasebna, konfesionalna šola, od države docela neodvisna... Konfesionalna šola, ki v njej ne bo brezbarvenega in breznačelnega pouka v realijah in takozvanih liberalnih vedah, ki v naši državni šoli ubija značaje in čut za višja vprašanja!“ („Čas“ str. 123).

Tega ali onega je morda osupnila beseda: zasebna šola. Pred duha mu je gotovo stopila „cerkev katakomb“, češ, ali naj se zopet umaknemo iz javnega življenja in naj s težkimi stroški gradimo zasebne šole? Toda tako po našem mnenju besedi ni umeti. Tudi logično kaj takega iz premis ne sledi!

Odkod smo izšli? Zavedati se moramo izhodne točke, da si ne bomo mešali pojmov! Tista točka je: moderno načelo svobodne vesti. Če se postavimo na stališče tega načela — to je zmisel dosedanjega razgovora — tedaj, pravi Terseglav, je simultanska državna šola nevzdržljiva. Naglas je torej na tem: simultanska šola je nevzdržljiva. Po načelu svobode vesti imajo državljani pravico do šolske vzgoje po svojih verskih načelih in torej do verske šole, recimo skratka: do konfesionalne šole. Država ima potemtakem dolžnost poroštvovati državljanom konfesionalne šole. Mogoče pa si je misliti dvoje: ali naj država opusti dosedanje simultanske šole in ustanovi konfesionalne ali pa naj prepusti šolstvo verskim družbam.

V državi, ki je nje prebivalstvo v veri edino, recimo katoliško, je lahko zadostiti načelu svobode vesti. Vest katoličanov zahteva katoliške šole, take naj torej država ustanovi: šole bodo državne, a katoliške! Tudi nič ne moti, če je v državi nekoliko drugovercev. Država naj jim pomaga, da si osnujejo zasebne šole in načelu svobode vesti je zadoščeno. Ali ne živimo v dobi, ko je vsem zagotovljena tudi politična svoboda, in vendar je toliko krajev, kjer država narodnim manjšinam ne pomaga snovati niti ne zasebnih šol?

Če pa je prebivalstvo zares mešano po veri, tedaj se drži moderna država načela nevtralnosti: dati vsakemu svoje. V tem slučaju bi morala država ustanoviti konfesijam svoje šole. Odpreti bi morala n. pr. katoliške šole za katoličane, protestantovske za protestante. Tudi te šole bi bile še državne.

Toda, če stvar globlje premislimo, se pokaže, da zadnji slučaj praktično ni več lahko mogoč. Nevtralna država nima nobene vere in torej tudi ne nobenih verskih vzgojnih načel. Država torej tudi verskih šol pravzaprav ustanavljati ne more. Ustanavljati šole se ne pravi dati le tvarna sredstva, marveč dati duha, ideje, postaviti vodilna načela in pokazati smeri. Vsega tega pa moderna država ne more, ker vsega tega nima. Zato sledi: Če so simultanske šole nevzdržljive — le te bi bile v „duhu“ moderne brezverske države — tedaj morajo pasti državne šole. Država ne more ustanavljati šol: zakaj simultanske šole so nestvor, versko-načelnih šol ustanoviti ne more, ker nima nobenih verskih načel.

Kaj tedaj? Nujna posledica je, da država prepusti šolstvo verskim družbam. Alternativa je bila: ali naj država sama ustanovi konfesionalne šole ali pa naj prepusti šolstvo verskim družbam. Ker tedaj prvo ne gre, ostane le drugo. Država naj prepusti šolstvo verskim družbam. Le v tem oziru torej sledi, da naj bodo šole zasebne, t. j. ne-državne. Ne sledi pa, da bi šole ne imele javno-pravnega značaja. Pred državo bi bile take šole popolnoma zakonite, pravzaprav edino zakonite, ker bi drugih šol (vzgojnih šol)¹⁾ sploh ne bilo.

Kako naj si mislimo take konfesionalne šole? Ni mogoče tu vsega podrobno načrtati, mogoče je pokazati le smeri.

Osnovale naj bi se farne občine (Pfarrgemeinden), o katerih govori §. 35. zakona z 7. maja 1874: „Vsi v enem farnem okraju

¹⁾ Mogoče bi bile seveda zgolj strokovne državne šole.

prebivajoči katoličani (v našem slučaju: člani kake verske družbe) tvorijo farno občino. Farne občine bi bile združene v deželno zvezo, deželne zveze v državno zvezo. Država jim bi bila porok za avtonomijo. Te zveze bi imele šolstvo v rokah.

Tako bi bila država res nevtralna: poroščala bi vsem svobodo vesti in dosledno tudi svobodo vzgoje. Lehko bi določila nekatere skupne odredbe glede vsega šolstva, da bi bil zagotovljen zadosten pouk, a sicer bi bile šolske oblasti avtonomne. Seveda bi to imelo še daljnje posledice. Načela imajo v sebi moč doslednosti. Načelo svobode vesti terja popolno avtonomijo verskih družb. Zato bi farne občine, deželna in državna verska zveza morale imeti avtonomijo ne le v šolstvu, marveč tudi v drugih religioznih stvareh. Država, kateri sami je religioznost državljanov pogoj bitja, more le želeti, da se religioznost poglubi in utrdi. To pa je le mogoče v ozračju svobode. Zato bi morala država priznati in, kar nje tiče, tudi uveljaviti to svobodo. Doslej je svoboda vesti le na papirju. Država se vtika v vse. Nobenega škofa ne dobe katoličani, da se ne bi država vtikala vmes. To bi moralo prenehati. Za vse veljajo splošni državljanski zakoni, v okviru teh zakonov pa naj so svobodni poedinci in svobodne verske družbe. Le tako bi prišel čas, da bi bili državljani države veseli.

Toda ali bi to ne bila ločitev cerkve od države? Ločitev cerkve od države bi to ne bilo, saj bi država priznavala cerkev in čuvala nje svobodo, kakor bi tudi cerkev gojila in branila etične prvine vsega državnega življenja. Bila bi le ločitev področja: država naj se ne vtika v to, kar ne pristoji pod nje oblast, kakor se cerkev ne vtikaj v to, kar je izven nje mej.

To bi bilo dosledno!

Državna katoliška šola – državna simultanska šola.. do tu se je dovršil razvoj. Avstrija, nekdanja katoliška država, se je izpremenila v nevtralno moderno državo. A simultanska šola je le polovična ustanova, in čisto naravno je, da razvoj ne bo obstal tu. Na Francoskem je že nastopila nova, tretja faza: ateistična šola. Tudi v Avstriji se pripravlja ta proces in sicer se pripravlja pod lažnim klicem: „s v o b o d n a š o l a.“

Svobodna šola je logično v smeri svobode daljnja faza razvoja. Državna katoliška šola – državna simultanska šola – svobodna šola... S v o b o d n a, a ta svobodna šola ni to, kar ateistična šola. Po načelu svobode vesti je logična posledica le ta:

krščanskemu ljudstvu krščansko šolo! Vsiljevati krščanskemu ljudstvu v imenu svobode ateistično šolo, to vendar ni svobodomiselnost, ampak jakobinstvo, ni svobodoljubje, ampak tiranija!

Če torej drži pot naprej, le naprej v svobodo, a ne v tiranijo! Ljudstvu svobodo, krščanskemu ljudstvu krščansko šolo!

Črtice iz poljske književnosti.

Spisal prof. Jan Magiera (Kraków).

II. Poljska književnost v dobi propada.

Vlada kralja Sigismunda III. Vaze (1587–1632) je bila zelo dolga, toda za Poljsko ni bila srečna. Kralj iz švedskega rodu, ki je neprenehoma sanjal o švedski kroni, ki je malo cenil poljski prestol in se skrivaj dogovarjal z dunajskim dvorom, ki je bil tako malo priljubljen med narodom, da se je ta vzdignil celo na upor zoper vladarja, kralj, ki je hotel siloma zasesti moskovski prestol, četudi ga bojarji niso marali in so prestol ponujali samo kraljiču Vladislavu, ta kralj je zapustil za seboj le žalosten spomin v poljski zgodovini. Vendar se je zgodila za njegove vlade v poljskih duhovih važna prememba. Katolicizem je s podporo Sigismunda, ki se je rad obdajal z jezuiti, zmagal popolnoma. Nekdanja verska edinost je oživela in katolicizem je dobil toliko moč, da šteje verska smer celó v književnosti skozi ves XVIII. vek mnogo zastopnikov na poljskem Parnasu.

Najpopolnejša podoba pobožnega pevca iz tistih časov je Vespazian Kochanowski (1633–1699), ki velja za značivnega obrazitelja svoje dobe. Svoje drobne pesmice je zbral v „Gospojnem vrtu“ (Ogród Panieński) na čast Bogorodnici, Zveličarja pa je opeval v „Trpečem Kristusu“ (Chrystus cierpiący). Iste snovi ponavljajo dvanajstorice sodobnih pesnikov. Dunajska zmaga Sobieskega (1683) je zanetila v njegovi duši versko in domovinsko čustvo, kateremu je tudi dal duška v ritmični prozi po vzoru hebrejskih psalmov, ki jo je pozneje vporabljal Mickiewicz v svojih mesianskih tvorbah.

Epigon dobe Kochanowskega in obenem glasnik dobe propada v poeziji je Simon Szymonowicz, iz Lvovskega me-

ščana, zadnji izmed tipičnih humanistov, ki se je še po latinsko imenoval Simonides. Znameniti latinski heksametri so mu pridobili iz papeških rok lovorov venec, a slavo med rojaki si je zaslužil s podobami iz ljudskega življenja pa vzoru Teokritovih idil. Njegove „Sielanki“ (1614) so spravile v poljsko poezijo novo smer, novo vrsto. Seljanke Szymonowicza so našle mnogo posnemavcev, katerih dolga vrsta gre do konca XVIII. stoletja.

Značivna poteza poljske poezije v teh časih, zlasti pa za kralja Kazimira (1648 – 1668) in Sobieskega (1674 – 1696), je prizadevanje, da ustvari narodno epopejo. Skozi celi XVII. vek imajo Poljaki boje in vojske s Turki, a v boj s polmesečem jih ne žene toliko domovinska vnema, kolikor verski čut, ta čut, da je Poljska predzidje krščanstva, to notranje prepričanje, katero je Rim brez prestanka utrjal, da je poljski vitez križarski junak. Turško-poljske vojske so bogate epičnih in dramatičnih epizod. Poraz pod Cecoro (1620) in zmage pod Chocimom, zlasti pa dve (1621 in 1672), to so momenti, kamer so se poljski pesniki radi vračali. Kochanowski je opeval dunajsko zmago. Samuel Twardowski, dvornik poznejšega kralja Vladislava IV. (njega je slavil Gundulič v „Osmanu“), opeva vlado tega monarha. Ko s to pesnitvijo ni uspel, je iskal pesniške snovi v dogodkih nesrečnih let (1648 – 1660), ko so po smrti Vladislava in za kralja Jana Kazimira pustošili Tatarji in Kozaki vzhodno Poljsko „z ognjem in mečem“, ko so Švedi in Erdeljci zahodnje poljske dežele zalili s „potopom“. Njegova „Domača vojska s Kozaki in Tatarji“ je ostala istotako plemenit poskus epopeje, a je opozorila Sienkiewicza na snov za slavno trilogijo. Najbližje k cilju je prišel Vaclav Potocki (1623 – 1696), ki je poleg tisoč verskih rim zložil veliko junaško pesem „Vojno chocimsko“, slovečo junaštvo Chodkiewicza in poraz Turkov l. 1621. Tedaj se je obogatila poljska epika tudi s prevodi Tassovega „Osvobojenega Jeruzalema“ in Ariostovega „Besnega Rolanda“, ki jih je izvršil bratranec poeta iz Črnolesa, Peter Kochanowski.

Omenjena dva prevoda nam lahko pričata o novih vplivih na poljsko poezijo. In res se pojavlja močno laški in francoski vpliv. Krakovska akademija, slavna v XV. veku, je sedaj propadla popolnoma, in glavna krivda zadeva magnatsko mladino, ki je rajši iskala prosveto in vzore v tujini, in ki je hodila trumoma na Laško, kjer je tudi zapravljala denar in se učila lahkega živ-

ljenja. Ta del poljske inteligence je prinašal s seboj v domovino znanje italijanskega slovstva. Pojavijo se tudi mnogi prevodi Marinija, Tassa in Guarinija, in za prevodi gredo posnemavci. Močno pospešuje italijanščino italijansko gledišče na dvoru Vladislava IV. Poljsko-francoske politične dotike, oživljene za Jana III. Sobieskega, pa seznanijo Poljake s francosko književnostjo in pariškimi običaji. Zastopnik tega vpliva v knjigi in celo v življenju je Andrej Morsztyn (1613—1693), prvi baročni pesnik na Poljskem, ki je slavil dame v gladkih madrigalih, prevedel Corneillevega „Cida“ in zložil v oktavah pesnitev p. n. „Psyche“. Podpiral je politiko Ludvika XIV. celo tedaj, ko je njegov kralj, čigar zakladnik je bil, sklepal zvezo z nemškim cesarjem. Zadnja leta je tudi preživel na Francoskem, kjer se je bil stalno naselil.

V zgodovini poljske književnosti tega veka stojita dve samorastli postavi. Ena je Jan P a s e k, žlahčič prepirač, sekalo iz poklica, vojak za boj, ki se je udeležil dogodkov, političnih in vojnih, v letih 1656—1688. To, kar je videl, slišal in počel, je opisal v „Spominih“ (Pamiętniki), ki so zakladnica humorja in veselosti in zelo barvena podoba družbe. Ti spomini so doživeli jako veliko izdaj in so priljubljeno berilo še danes in jih bodo radi čitali, dokler bo živel poljski jezik in poljska knjiga.

Druga postava je imenitni krakovski kanonik, globoko izobražen in razumen mož, prvi poljski polihistor Simon Starowolski (1588—1656). Ko je švedska vojna zasedla Krakov, je vodil Karola Gustava po vavelskih katakombah. Pri rakvi kralja Vladislava Lokietka je povedal, kako se je ta monarh boril za prestol in trikrat bežal iz dežele, dokler ni na konec ugnal sovražnikov. „Ali vaš Jan Kazimir se ne bo vrnil več,“ je dejal Karol Gustav. Na to pa je odgovoril duhovnik s poudarkom: *Serenissime Rex, fortuna variabilis, Deus immutabilis.* In zgodilo se je, da je moral Gustav kmalu bežati čez morje, a Jan Kazimir se je povrnil v Poljsko in na prestol.

Starowolski je pisal dela zgodovinske, vojne, pravne in bogoslovne vsebine. Prvi je v knjigah opisal življenje slavnih poljskih vodij, pripovedoval življenje in delovanje poljskih govornikov. Ime prve zgodovine poljske književnosti zasluži njegova „Hecatomtas scriptorum polonicorum.“ Njegov glavni pomen pa leži v političnih spisih, med njimi so najvažnejši „Tožba (lament) matere poljske krone“, izliv domoljubnega čustva, skrb za bodočnost

domovine, v kateri gre vse rakovo pot, in „Reformacija poljskih običajev.“ Zadnje delo je zbirka modrih političnih klicev in svetov, ki v tem času še odmevajo po Poljski. Pisatelj zahteva trdnjave in straže za vzhodnje in južne kraje, da se obranijo pred Moskvo in Turki – prazen trud. Pisatelj zahteva stalno vojsko (ki je v Poljski nikdar ni bilo) – zastoj vse delo. Pri blaginji domovine roti žlahto, naj uvede splošni davek, kakoršnega niso nikdar poznali Poljaki v svoji državi – brez uspeha, Duhovnik-domoljub prosi, naj bi se kmetje odkupili tlačanstva (z zemljiško odvezo), toda njegova prošnja je umolknila brez odmeva.

Niso poslušali Starowolskega. Zato pa so poslušali druge politike, ki so pojav in izraz negacije političnega čuta, ki so slepi za vse zlo, katero se godi v domovini. Leta 1652 je prvokrat osrečil en poslanec razprave državnega zbora s svojim „nfe pozwalam“ (veto) in je dal žalosten zgled izrodnim naslednikom. Maršal tega zbora je bil Andrej Maskimiljan Fredro. Obžaloval je sicer nastop poslanca, ki so ga vsi preklinjali, a v svojih spisih vendar oznanja, da ni potreba davka, da je splošni nabor boljši nego stalna vojska, da je „veto“ nujen, sicer bi večina gospodovala nad manjšino, da trdnjav ni potreba, ker bi lahko sovražnik našel v njih zavetje. Njegova politična modrost, ki je imela mnogo privrženecv, je kratko obsežena v izreku: „Polska nierządem stoi“ (Poljska stoji brez reda). Res je stala, toda ni ostala.

Anarhija je vladala v Poljski dolgo. V dobrih letih, ko so vladali Sasi, Avgust Močni in Avgust III. (1697–1763), je poljska žlahta popolnoma premenila orožje v vilice in čelade v čaše. Vzor življenja je obsežen v priljubljenem izreku: *Za króla Sasa jedz, pij i popuszczaj pasa* (Ko vlada kralj Sas, jej, pij in popuščaj pas). Pomehkužila se je tudi muza in je ali mogotcem kadila s hvalospevi ali pa se bavila s prevajanjem iz francoščine ali celo s prenaressjanjem laški fabul v poljske pesmi. Edina res poetična tvorba v saški dobi so „Stirje letni časi“ Elizabete Družbacke. Množe pa se pustolovstva, ki so znamenje popolnega propada za poezijo in prozo. Eno takih pustolovskih del so proslule kratke pesmice duhovnika B a k e, brez misli in jedra, kakor jih danes pišejo časnikarski humoristi; enaka je jezuita Chmielowskega enciklopedija vesoljne vede, ki ima dve strani dolg naslov ter umetne in dolgovezne naslove na posameznih oddelkih.

Kakoršno politično življenje, taka je tudi književnost.

OBZOR.

Slovanski vplivi na Rumune.

Poroča F. G. (Ljubljana).

Kakor so Slovani sprejemali tuje vplive, tako so tudi Slovani vplivali na sosedne narode; najbolj se slovanski vplivi kažejo pri Rumunih. Ruski slavist dr. A. Jacimirskij je o tem predmetu napisal temeljito razpravo v „Światu Słow.“ (1907, str. 32–48); tu povzamem samo glavne podatke.

V rumunskem jeziku se kaže toliko tujih primesi, da so mnogi dvomili o latinskem pokoljenju Rumunov. Najbolj so na Rumune vplivali Bulgari. Bulgari in Rumuni so cela stoletja tvorili eno kulturno enoto; med njimi je bila najtesnejša politična zveza. Skupno so se borili proti Bizancu, nekoliko časa so tvorili skupno cesarstvo rumunsko-bulgarsko; skupno so se borili tudi proti Turkom. V 14. stoletju so Rumuni začeli sprejemati bulgarski jezik in slovstvo. V XV–XVII. stoletju je slovanska književnost v Bulgariji skoraj popolnoma izumrla, a ravno v tej dobi je v Rumuniji najbolj cvetela bulgarsko-slovanska književnost, podobno kakor je dubrovniška književnost cvetela ob času propada srbske. Bulgarski narodni preporod, ki se začel v XVIII. stoletju, pa pomenja padanje bulgarsko-slovanske književnosti pri Rumunih.

Poleg Bulgarov so na Rumune izmed Slovanov največ vplivali Rusini, ki so še zdaj na več krajih pomešani z Rumuni. Celo zapadni Slovani so imeli po Slovakih stik z Rumuni; na Moravskem prebiva valaško pleme, ki ima mnogo sorodnega z Rumuni. Od Srbov so prejeli Rumuni mnogo potez srednjeveške slovanske kulture; tudi Rumuni poznajo Kraljeviča Marka, ki ga imenujejo Vitiaz, domače so jim hajduške pesmi itd. Zato ni čuda, da je v rumunskem jeziku ena tretjina slovanskih izrazov, med temi mnogo takih, ki se drugje niso ohranili, in mnogo s tako prvotnimi pomeni, da bi jih mogli Slovani Rumunom zavidati.

Šele v drugi polovici XVI. stoletju so Rumuni začeli poskušati svoj jezik uvesti v književnost. Prvi prevodi slovanskih knjig so se tako držali slovanskega besedila, da so le nekatere slovanske izraze zamenili z rumunskimi, vse drugo je ostalo neizpremenjeno. A vse so pisali in tiskali še s cirilico.

Vendar med Rumuni ni zamrla ponosna zavest, da so potomci starih Rimljanov. Rumunsko-bulgarski car Kalojvanes (Kolojan † 1207) je papežu Inocencu III., ki ga je vabil k zedinjenju z rimsko-katoliško cerkvijo, odgovoril, da je papeževo pismo v njem zbudilo spomin rimske krvi in rimske domovine. V XV. in XVI. stoletju so se humanisti zanimali za Rumune in jih prepričevali o njih latinskem pokoljenju. Nekateri rumunski zgodovinarji mislijo, da so jih humanisti s tem hoteli odvrniti od grško-slovanske razkolne cerkve in jih združiti z rimsko. Papeži so res že od XV. stoletja dalje k Rumunom pošiljali misijonarje, ki so znali rumunski jezik; pod njih vplivom so nastali poskusi slovanske cerkvene knjige prevesti na rumunski jezik.

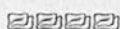
Šele v XVII. stoletju so se začeli nekateri rumunski domoljubi jasneje zavedati rimskega pokoljenja Rumunov. Kronist Urjeka je v začetku XVII. stoletja s ponosom izrekel: „Mi smo potomci Rimljanov.“ Drugi rumunski kronist Miron Kostin je v drugi polovici istega stoletja v svoji po poljko pisani kroniki še bolj odločno dokazoval rimsko pokoljenje Rumunov; to mu priča že sam rumunski jezik, ki je po njegovem mnenju le pokvarjena latinščina. To idejo so še bolj vsestransko in znahstveno razvijali transilvanski (na Ogerskem) rumunski domoljubi, Miku, Sinkai in Major; najbolj učeno pa je o tem pisal Timotej Ciparin (1805 – 1887).

V XIX. stoletju sta bila Rim in Pariz središče rumunskega narodnega preporoda; tu se je priredila po laškem vzorcu latinska rumunska abeceda. Ko je l. 1859. Janez Kuza postal rumunski knez, so začeli iz posvetnih in cerkvenih knjig odstranjati cirilico, kar seveda ni bilo lahko delo. V nekaterih krajih, posebno v Besarabiji še zdaj rabijo s cirilico tiskane liturgične in molitvene knjige. Stari duhovniki še z nezaupanjem gledajo nove cerkvene knjige tiskane z latinico.

Rumunski zgodovinarji in filologi pri raziskavanju rumunske preteklosti povsod zadevajo na slovanske spomenike in vplive; mnogi teh mož (Bogdan, Sainianu, Urekia, Onciul, Jorga) smatrajo slovanski vpliv na Rumune za nekaj nasilnega in škodljivega. A vendar tudi vidijo, da brez znanja slovanskih jezikov ne morejo umeti svoje preteklosti; saj je bila do XVIII. stoletja vsa njih kultura in književnost

izključno slovanska. Še v sedanjem rumunskem jeziku je po najboljšem rumunskem slovarju A. Cihaca („Dictionaire d' étymologie daco-romane“) dve petini izrazov slovanskih, ena petina romanskih, dve petini pa iz drugih jezikov.

Kakor vidimo, so bili Rumuni že v nevarnosti, da se popolnoma poslovanijo. Zaradi tako velikega slovanskega vpliva na Rumune je znanje rumunskega jezika za slovanske jezikoslovce jako koristno, za rumunske je pa znanje slovanskih jezikov neobhodno potrebno.

O težavah in organizaciji socialnih курсov.

Poroča G. Rožman (Celovec).

Ne da se tajiti, da socialni tečaji (kursi) niso brez težav. Izpogovorimo nekoliko o teh.

Voditelji društev so navadno duhovniki, ki so že itak skoraj preobloženi z delom v svojem poklicu. Toda vedno je treba imeti na umu, da je vzgoja trdnih značajnih delavcev istotako dušnopastirsko delo, važno kakor malokatero drugo.

Tupatam si vodja društva ne upa ustanoviti poučnega tečaja, ker se sam ne čuti dovolj trdnega v socialni stroki. Toda pomisli naj, da je prav socialni tečaj tudi zanj šola socialne politike; je pa tudi dovolj pomočkov, da si pridobi toliko znanja, kakor ga je treba za pouk začetnikov.

Večja težava je dobiti zadostno število udeležencev, ker vlada med delavstvom še dostikrat naravnost pogubna nemarnost za višjo izobrazbo. Brez zadostnega števila udeležencev, ki se resno zavežejo, da bodo redno prihajali, je vsak tečaj nemogoč. Zato morajo delavski časniki, govorniki na shodih neprenehoma poudarjati potrebo socialne izobrazbe v tečajih.

Trajen sad bo tečaj le tedaj obrodil, ako se bo redno delovalo in poučevalo. Zato je mnogo odvisno od organizacije. Vsak tečaj mora imeti svoja pravila in svoj pravilnik, primeren razmeram.

Pravila naj poudarjajo, da se tečaja morejo udeležiti le udje društva, ki tečaj priredi. Ne udje se ga morejo udeležiti le s posebnim dovoljenjem. Tečaj vodi društveni načelnik, ki sestavi v sporazumu z udeleženci pravilnik in načrt predavanj. Njemu na pomoč je tajnik,

ki ga izvolijo udeleženci iz svoje srede. Tajniku je izročeno agitatorsko delo, skrb za knjižnico in blagajno. Vsi udeleženci so dolžni na svoje stroške naročiti si društveno glasilo („Naša moč“); na razpolago jim je društvena knjižnica.

Opravljenik mora urediti delovanje posameznih večerov. Določati mora, kakšni naj bodo denarni prispevki, kam se obrne denar, kako naj se kaznujejo tisti, ki redno prepozno prihajajo itd. Vsak večer se izvoli poseben predsednik in tajnik. Predsednik vodi tečaj parlamentarno, tajnik pa piše kratek, a natančen protokol. V vsaki sej se izvoli za prihodnji večer referent, ki mora poročati o predavanem predmetu. Za razgovor se morajo govorniki pismeno ali ustno prijaviti predsedniku. Tečaj se mora začeti točno ob določeni uri in o pravem času končati; dalje kakor dve uri naj ne traja, ker se udeleženci preveč utrudijo ter izgube veselje in zanimanje.

Vodja tečaja mora imeti poleg zmožnosti ljubezen in navdušenje za stvar — kako naj drugače vzbodbuja poslušavce? — in pa potrebno energijo. Od voditelja je v veliki meri zavisen uspeh tečaja. Naloga voditelja je, sestaviti program predavanj. Oziral se bo pri tem v prvi vrsti na razmere in v sporazumu z udeleženci bo spravil tiste točke v ospredje, ki so posebno važne in praktičnega pomena. Tako se vzbudi v udeležencih več zanimanja. Poskrbeti mora tudi, da je udeležencem na razpolago zadostni literarni material — časniki, časopisi, brošurice, ki obdelavajo tiste predmete.

Ena poglavitnih nalog voditelja je, da opazuje individualne zmožnosti posameznikov. Če opazuje s paznim očesom, hitro vidi, kdo je zmožen za agitatorsko delo, kdo za organizatorsko, sploh kdo je zmožen za vodstvo društev. Na ta način spozna svoje ljudi, da more postaviti ob priliki pravega moža na pravo mesto. Seveda je naloga voditeljeva težka in zahteva velike požrtvovalnosti, a sadovi in uspehi tečaja ga zadostno poplačajo, saj stori veliko delo krščanske ljubezni.

Udeleženci imajo dolžnost, redno in točno obiskovati vsako predavanje. Ako ne prihajajo redno vsi, izgubi tečaj pravi pomen. Nekatera društva so sklenila, da se med tečajem ne smejo uživati alkoholne pijače. In to je dobro. Stem se olajša udeležba delavcu, ki je varčen in se drži abstinence. Če misli da mora nekaj piti, mu je žal denarja in rajši ostane doma. Drugič pa morajo tečaji teoretično in praktično delovati proti alkoholizmu.

Pouk, vaje za javni nastop, navodila za praktično delovanje to so

smotri socialnih tečajev. Preden voditelj otvori kurs, mora dobro premisliti, na kateri način se da ta trojni smoter v ondodnih razmerah najlažje doseči.

Če so delavci v socialnih vprašanjih še zelo malo poučeni, če ne kažejo velikega zanimanja za višjo izobrazbo, ali se le ta še le začnja, tam ne kaže še otvoriti pravega tečaja; ampak voditelj naj povabi delavce vkup in jim poljudno, prijateljsko, brez vsakih formalnosti govori o kakem obče znanem vprašanju, ki je bolj lokalnega pomena (o razvitku in cilju društva, o nedostatkih v tovarni, o volitvah v strokovno društvo in slično). Potem vpraša tega in onega, kako misli in sodi o tem. Polagoma se začnejo gibati in se ojunajo. Čim navadnejši, bližji je predmet, tem bolj jih zanima. In to ima uspeh, da začnejo bolj kritično misliti in razmisliti vsakdanja vprašanja. To bi bil najbolj primitiven socialni tečaj.

Kjer pri delavcih ni treba še le vzbujati zanimanja za izobrazbo, kjer so delavci že zmožni globlje prodreti v socialno znanje, se tečaj uredi na sledeči način:

Vodja sestavi program in poda pri otvoritvi nekaj pregled vseh predmetov, ki se nameravajo obdelati v kursu. Vsak večer poda za prihodnje predavanje nekaj glavnih misli. Izmed udeležencev se izvoli referent, ki naj v prihodnji uri predava o tem. Iz početka dela tak govor referentu seveda velike težkoče. Zato mu mora vodja pomagati: dati mu mora potrebno literaturo, pomagati mu sestaviti pravilno in pregledno dispozicijo, ker od te je zavisna jasnost govora. Prihodnjo uro poda vodja svojo kritiko, doda, česar je treba in otvori diskusijo. Kritika je predvsem potrebna, ker se od nje uče vsi delavci, kako naj napravijo govore, kako ne, in katere točke predmeta so najvažnejše.

Uredi se tečaj lahko tudi tako, — posebno če obdeluje važne in težje predmete — da vodja sam predava v formalnem govoru predmet in h koncu udeležencem narekuje posamezne vodilne stavke, da si jih lahko zabeležijo. Izvoljeni referent govori prihodnji večer o istem predmetu; nato sledi kritika in diskusija. Delavci imajo s tem priložnost globlje premišljevat i o referatu in če treba tudi kaj o tem čitati.

Pri takem tečaju sem bil v München-Gladbachu. Vršil se je trimesečni narodno gospodarski tečaj za delavce. Vsak, kdor se ga je pazno udeležil, se je trdno uveril, kako velikega pomena in neizogibno potrebni so tečaji za delavstvo sploh.

Tečaj lahko uredi tudi na podlagi kake knjige ali brošure, ki jo vodja delavcem razlaga; ti pa podajajo referate o posameznih poglavjih.

Paziti pa se mora na to, da delavci podajo vsebino s svojimi besedami, da jo razumejo in da se ne uče knjige na pamet.

Vsak tečaj zahteva od voditelja in udeležencev p o ž r t v o v a l n e g a d e l a. Prav zato so pa tudi uspehi veliki. Le s pomočjo tečajev se da povzdigniti delavstvo na višjo stopinjo in se razviti živahno delavsko gibanje.

Toda ne samo za delavstvo, ne, za vse sloje so potrebni socialni tečaji. Socialna izobrazba se mora razširiti med ljudstvom! Socialni poučni tečaji naj bi se ustanjavljali posebno tudi v rokodelskih društvih. „Rokodelcem je poleg tehniške izurjenosti istotako potrebna socialna izobrazba, ki se jim more dati le s pomočjo tečajev. Ako bodo rokodelci v socialni politiki bolje izšolani, potem bo tudi zedinjenje v rokodelskih vprašanjih lažje mogoče. Ti tečaji imajo neverjeten vpliv na izobrazbo samostojnih mojstrov.“¹⁾

Tudi za kmetško ljudstvo so potrebni tečaji. Bili naj bi gospodarski. Na njih naj bi se mladina poučevala v praktičnih stvareh. „Če tudi bi se ne doseglo vse, ker je želeti, ostane vendar mladina v stiku z duhovnikom, ki uvede mladeniče v življenje. Ti ga začnejo spoznavati tudi še od druge strani kakor v šoli in cerkvi in ga začnejo ljubiti in spoštovati kot očetovskega prijatelja.“ (Dr. Kohn).

Za odrasle kmete bi bili potrebni sistematični tečaji, ki naj bi jih uvedle poljedelske šole ali pa gospodarske zadruge.

Tudi za gospodinje in dekleta bi bili potrebni posebni gospodinjski tečaji. Žalibog ni učnih moči.

Izobraževalna društva pa morajo postati p e r m a n e n t n i (trajni) socialni tečaji.

V vseh slojih se mora širiti socialna izobrazba. Ž njo se dvigne tudi blagostanje. Socialni tečaji pa so za to moderno, a že preskušeno sredstvo. Če se le prav vodijo, ne bodo brez velikih uspehov. „Ako si ne vzgojimo s socialnimi tečaji sami iz mladega naraščaja sodelavcev, ne bomo ničesar dosegli!“ (Dr. Avg. Pieper).

¹⁾ Dr. Avg. Pieper v referatu o rokodelskem vprašanju.

O radiju.

Poroča V. Svetličič.

Za naslov se mi je hotelo zapisati: „Resnica o radiju“ ... Kajpak, ne bilo bi napačno, ko bi nam kdo povedal čisto resnico o tem samosvetlečem elementu. A kdo jo vé? Menda doslej še nihče.

Prav zato fiziki z vedno večjim zanimanjem študirajo radijeve lastnosti. Radij in njemu sorodne prvine so naravoslovju odprle nov svet, in to v več ozirih.

Doslej smo poznali pet velikih virov moči: Tekoča voda, veter, premogovi skladi, morska plima in zemeljska elektrika. A sedaj bi smeli prišteti šešti, v nekem pomenu neizčrpn vir moči, to je takozvani atomski proces, atomsko izpreminjanje, ki se godi v radiju. To se vrši s toliko energijo, da bi bila n. pr. soba celo zimo gorka, ako bi se v njej hranil 1 kilogram radija. In ta kos radija bi bil koncem zime ravno tak kakor ob njenem začetku, in njegova teža bi se tekom cele zime ne izpremenila. Premog greje, ker se med gorenjem vrše v njem molekularne izpremembe. Razdirajo se molekule, ki so se nahajale v premogu in namesto njih se tvorijo nove molekule. In te molekularne izpremembe se vrše hitro in dajo jako malo gorkote, ako se primerjajo z radijem.

V radiju se tudi vrše izpremembe; a kar se v njem godi, to so izpremembe v notranjosti radijevih atomov; neprestano se radij izpreminja na način, da bi pravzaprav lahko rekli: Radij gori! A gori tako počasi, da tudi po pretoku daljše dobe ni mogoče opaziti zmanjšanja teže. Edino, kar se opazi, je, da izhaja iz radija silno po malem neki plin, in to je — helij, prvina, ki je kemikom že dalje časa znana.

Torej radij nam je dokazal dve dejstvi, o katerih se je pred 13 leti mislilo, da se ne bota dali dokazati nikdar in nikoli:

a) Atomi se dajo izpreminjati in se dajo deliti v dele, ki so tisočkrat manjši, kot najmanjši atom.

b) Mogoče je, da se prvina izpremeni v drugo prvino na ta način, da deli njenih atomov gredo vsaksebi ter se potem spet združijo v popolnoma drugačni obliki. —

In naslanjajoč se na to trdijo nekateri jako znameniti naravoslovci: Ni nemogoče, da bi se navsezadanje n. pr. svinec izpremenil v zlato; in pri tej izpreminjavi bi se razvijala tako obilna gorkota, da bi se gorkota gorečega premoga z njo niti od daleč ne smela primerjati!

Kar nam radij vse obeta, je naravnost čudovito.

Vendar, kjer je luč, tam je i senca: Ako se vpoštevata, kako težko se prideluje čist radij, se mora reči, da bi en sam kilogram radija veljal nad sto milijonov kron. Dalje, ako bi se v kakem prostoru nahajal 1 kg radija, bi bila vsa v tistem prostoru bivajoča živa bitja tekom nekolikih ur mrtva. Radij je v nekem oziru strup.

A kakor večina strupov, tako tudi radij v gotovih okoliščinah lahko vpliva zdravilno. Skoraj vsi zdravilni vreli kažejo, takoj ko pridejo na dan, prav iste lastnosti, kakor se opazujejo na radiju. Te lastnosti izginejo kmalu potem, ko je privrela zdravilna voda iz zemlje. Je-li to vzrok, da imajo topliške vode poseben uspeh samo ondi, kjer izvirajo, in da se zdravilna moč nekako izgubi, če se voda pošlje v daljne kraje?

Omenili smo, da radijevo izžarivanje razdira organizme. Tudi to se v medicini uporablja. Ako se radijevi žarki namerijo na raka, se rakova rana dostikrat kar lepo zasuši in zaceli!

Ko govorimo o radijevi praktični strani, naj dostavimo še, da se s pomočjo radijevih žarkov zrak lahko pretvori v dober prevodnik elektrike!

Da radijevi svetlobni žarki ravno tako prodirajo skozi neprozorna telesa, kakor Röntgenovi žarki – tega nam skoro omenjati ni treba, ker je to bravcem znano iz dnevnega časopisja.

Raziskovanje o radiju¹⁾ jo rodilo tudi mnogo teoretičnih pridobitev, ki seveda niso vse enako dognane. Med njimi so mnoge take, ki imajo samo obliko zanimivih vprašanj, čakajočih rešitve.

Evo tu nekaterih:

Kaj je v zemeljski sredini, da se na vodah, prihajajočih iz znatnejših globin, kaže radijsko izžarivanje?

Ali tako izžarivanje ohranja gorkoto zemeljske sredine in gorkoto solnca. Bo-li radi tega treba starost geoloških formacij drugače ocenjati, kakor je bilo doslej običajno?

Čim gorkejša je nebesno telo, tem manj prvin je (s pomočjo spektroskopja) na njem opaziti. Ali se na takih zvezdah prvine šele tvorijo iz praprvine?

Ako pogledaš spektrum kake prvine, vidiš „sestavljeno sliko“. Sledi-li iz tega, da v vsakem atomu dotične prvine žari več različnih teles?

¹⁾ To raziskovanje se ne nanaša samo na radij, ampak tudi na Röntgenove žarke in na brezžično telegrafijo. Vse to je namreč v najtesnejši zvezi. Röntgenovi žarki so pokazali pot do radija.

Se-li ti deli atoma, ki so tisočkrat manjši, kot atom, tudi gibljejo drug okrog drugega ali drug poleg drugega, kakor se n. pr. v velikem planetu gibljejo drug okrog drugega in okrog solnca?

S kakšnimi sredstvi bi mogel človek v veliki meri vzbuditi takšne atomske procese, takšna izpreminjanja atomov, kakršna opazujemo v malem na radiju?

Z rešitvijo tega morda nerešljivega vprašanja bi teorija zopet prešla v prakso.

Malo vprašanj je danes tako zanimivih, kakor ta, ki jih je rodilo raziskavanje o radiju. Zato je že leta 1902 astronom Newcomb²⁾ rekel, da bodo študije o žarečih snoveh (radij in pdb.) v bližnji prihodnosti glavni predmet fizikalnih raziskavanj. —

Torej tolik pomen pripisuje Newcomb samosvetlečim snovem, o katerih se pred trinajstimi leti še ni vedelo docela nič!

Po novih potih.

Poroča J. P.

Okrog leta 1890. se je splošno dvomilo, bo li mogel še kdaj kak Evropejec prodreti v dežele ob gorenjem Nilu. In danes? V salonskih vozovih in na salonskih parnikih prideš iz Ljubljane v Chartum, kadar ti drago!

Leto za letom čujemo, da se je zgradila kje železnica skozi kraje, v katere si pred malo leti niti z vojaškim spremstvom ni vsakdo upal. Sem spada železnica, ki pojde od Predgorja dobre nade v Kapski koloniji do izliva Nilovega. Še par let in ta proga bo gotova. Imenujejo jo „kapsko-kairska železnica“ ali „afriška transversalna železnica“. V zvezi bo z mnogimi drugimi progami. Ena teh je že gotova. Vodi od Nila k Rdečemu morju. Glavno kongiško železnico, ki bo speljana od Kongovega ustja skozi sredo kongiške države, bodo nekje tam v najdivjejših krajih osrednje Afrike priklopili kapsko-kairski železnici. In z afriško transversalno železnico bo v zvezi tudi proga, ki pojde iz Damaska v Meko. Precejšen del poslednje železnice je že izgotovljen. Iz Damaska je že davno izpeljana železna cesta v Beirut ob Sredo-

¹⁾ V svojem govoru dne 29. decembra imenov. leta na zboru družbe „Astronomical and astrophysical Society of America.“

zemeljskem morju. A sedaj se bo ta proga podaljšala čez Damask dalje na vzhod tja do Bagdada v daljni Mesopotamiji, in kar je prav posebno važno, zvezala se bo ta črta s progami, ki imajo stik z rusko-sibirsko železnico!

Res velikanski načrti, ki so že jako blizu uresničenju. Skoro bodo spojene sibirskie tundre z vročimi peščenimi planjavami Sahare. In iz Pariza, ali pa od bajnih obrežij Indovih se bo potnik lahko v vozu I. razreda popeljal v morske kopeli Gvinejskega zaliva ali v dežele ob Kongu, kjer bivajo danes najdivjejša ljudstva.

Železnica narode združuje, morje jih loči. To ve zlasti Yankee. Zato hoče z eno samo orjaško proggo spojiti vse narode obeh Amerik. To bi bila takozvana „ameriška severno-južna železnica“. Šla bi od Alaske doli (vedno blizu obrežja tihega morja) skozi Kalifornijo, čez Panamo, tja doli do Magelhaensove ožine na južni osti Južne Amerike. Da se ta železnica zgradi, je gotovo. Terja jo imperializem Združenih držav. Tudi ostale ameriške republike so za to, razen dveh, ki imata še pomiselke. To sta Chile in Argentiniya. Leta 1888. je pan-amerikanski kongres skoro za trdno sklenil, da se zgradi železna cesta od Alaske do ožine ob Ognjeni zemlji. Leta 1891. so začeli meriti; kot rezultat prvega merjenja je izšla knjiga obsegajoča sedem velikih zvezkov, pisana večinoma v angleškem in španskem jeziku. Trije teh zvezkov obsegajo same zemljevide in profile.

Kdor se bo peljal po celi ti proggi, bo lahko rekel, da je videl vse, kar more narava pokazati! To bo naravnost nepopisna panorama. V tehničnem oziru tej železnici ne bo para na zemlji. Zlasti v velikanskih gorah Južne Amerike (Peru) bodo inženirji morali skoro čarati, ako bodo hoteli zmagati vse ovire. —

Omeniti bi bilo tukaj še železniška projekta, o katerih se je lansko leto mnogo pisalo po časopisih, to je podmorski tunel z Angleškega na Francosko in pa železnica, ki bi šla iz evropske Rusije do Beringovega preliva, pod tem prelivom skozi podmorski tunel v Alasko in odtod v New-York.

O tej novi sibirski železnici si ne upamo nič reči. Podmorski tunel z Angleškega na Francosko je pa že skoro popolnoma za gotovo sklenjen. Francozi goré zanj, in na Angleškem se bo baje v kratkem predložil parlamentu načrt tunela. Misel, izvrtati tunel iz Dovera v Calais, je stara že 70 let. Po padcu Napoleona III. so bili Angleži precej vneti zanj. A tu je prišel za Angleže nesrečni čas od 1880. dalje. Slavne zmage Burov in mahdijevcev so Britaniji vzele vso samo-

zavest — in Angleži so načrt podmorskega tunela dejali ad acta. Segli so zopet po njem sedaj, ko je eventualnega napada na Anglijo mnogo bolj pričakovati od Nemcev kakor pa od Francozov.

Tudi doverski tunel bo v tehničnem oziru redka zanimivost. Ležal bo namreč v geološki plasti, ki je tako gosta in trda, da še voda ne more skoz njo. Delo bo torej nenavadno varno in lahko, in pri tem podjetju so politične ovire brez dvojbe mnogo večje kot tehnične.

Železna kača si neprestano išče novih potov, zdaj skozi pragozde, polne zveri in divjakov, zdaj čez nedostopne prepade orjaških gora, zdaj spet globoko doli podorskimi brezni. Na perutih para in elektrike hiti novodobni človek za srečo.

Ali jo bo dohitel preje in gotoveje kot njegovi predniki? . .

Odgovor na to bo povedala prihodnost.

Nova abeceda?

Poroča Ferdinand Cilenšek (Praga).

„V kot z vsem, kar je starega!“ ta klic odmeva danes vsepovsod. In mladi novotarji brezobzirno pokladajo roko na dela, o katerih popolnosti je bilo človeštvo cela tisočletja prepričano.

Kdo si je kdaj upal dvomiti, da latinska abeceda ni dobra. Saj so jo izpolnjevali skoro vsi kulturni narodi, kar jih je dozdaj bilo. Vnuk le s svetim strahom vzame v roko orodje, s katerim so delali pred sto in sto leti njegovi pradedi. Tako bi moral tudi današnji omikanec imeti prav posebno spoštovanje do abecede, ki je že pred 3000 leti služila kot pomoček, s katerim so ljudje pisмено izražali svoje misli.

A glej, neki modernik je sedaj s številkami dokazal, da je latinska abeceda velikanska ovira duševnemu razvoju narodov. Budjejeviški časnikar Vaclav Nedvídek podaja ta dokaz v brošuri „Nové písmo“ in predlaga novo abecedo, ki je napol podobna latinici, napol stenografiji. Ker se za njegovo abecedo ne moremo vneti, je ne bomo opisovali. Naveli bomo samo, kaj V. Nedvídku na latinski abecedi ni všeč.

Latinica ima posebno napako, da porabimo zelo veliko časa, ko pišemo nekatere bolj komplicirane črke n. pr. **m**. Nedvídek vprašuje, čemu mora imeti **m** 3 noge? Zadnja **m**-ova noga bi bila popolnoma

dovolj. Saj bi ne bila nobeni drugi črki podobna! Čemu ima **n** 2 nogi? Ali bi ne bila dosti ena, in sicer prva?

Koliko časa se potraži s pisanjem črk, ki so preveč komplicirane, nam dokazuje Nedvídek s številkami.

Evo njegovega zanimivega dokaza:

Palacky, kateri je pisateljaval 50 let, je rabil vedno **w** namesto **v**. V češkem jeziku je pa povprečno vsaka petindvajseta črka **v**. (**V** jemljemo za zgled, ker je **v** nekako „srednje“ komplicirana črka.) Torej porabi češki pisatelj petindvajsetino svojega pisateljavanju posvečenega časa samo za zapisovanje črke **v**. Kdor je pisateljaval petindvajset let, je vsled tega za same **v** porabil eno celo leto. In če je namesto **v** zmeraj pisal dvakrat daljšo črko **w**, se je samo s pisanjem teh **w**-jev tekom petindvajsetih let zamudil dve leti in mu je za druge črke ostalo le triindvajset let, ter je vsled tega mnogo manj spisal, kakor bi lahko bil. In Palacky je v 50 letih pisateljavanja za svoje **w** porabil štiri leta. Moramo torej reči, da je slavni Palacky dve leti svojega življenja zapravil s tem, ker je pisal **w** namesto **v**.

Nedvídek zahteva tako izpremembo abecede, da bi se za pisanje vsake črke povprečno porabilo pol manj časa, kakor se ga je dozda. In na to izračuna, koliko denarja bi vsled tega omikani narodi prihranili na leto. (Za uro računa po 30 v. Izračuna nad tri milijarde kron za vsako leto.

Opozarja, da imajo še celó Arabci enostavnejšo abecedo, kakor mi.

Potem opisuje silni trud, ki ga ima učiteljstvo v ljudski šoli, preden spravi otrokom v glavo vse štiri neobhodno potrebne abecede: Malo tiskano, malo pisano, veliko tiskano in veliko pisano. Nedvídek terja, naj bodo tiskane črke kolikor mogoče enake pisanim, in naj se velike črke odpravijo.

Lepe misli, katerim bo menda vsak rad pritrdil.

Naša abeceda nam res uropa ogromno časa. Tega se zaveda vsakdo, ki zna stenografijo. Ko se je n. pr. dijak naučil stenografirati, ne mara več rabiti navadne abecede za zapiske, katere dela sam zase. Kajti iz lastne izkušnje ve, da je latinica silno, silno zamudna, ako se primerja s stenografijo.

Vkljub temu se nam ne zdi verjetno, da bi Nedvídek prodril s svojo abecedo. Ne pomisli namreč, da imamo že pripravo, s katero lahko navadno abecedo mnogo hitrejše pišemo, kakor piše on sam svoje novo „písmo.“ To je pisalni stroj. Ena sama točka, to je, en sam udarec na tipko in črka je zapisana! Kaj se hoče manj, kakor če se z

eno samo točko zaznamuje črka, in sicer vsaka črka, katero hočemo? To je v enem oziru še popolnejše, kakor stenografija!

Nedvídku najbrže tudi niso znani načrti slavnega elektrotehnika Ernsta Ruhmer-ja, katere je ta izumitelj izdal z besedami¹⁾: „Pečam se s sestavljanjem fonotipografa, s katerim bo mogoče govorjeno besedo fotografičnim načinom tiskati kot fonetičen tisk; in tako ne bo več treba mučiti človeških možgan ter rabiti peres ali pisalnih strojev v ta namen, da se govorjena beseda pretvori v pismo, ki je očesu vídno in vsakomur umljivo.“

Kaj se torej hočemo učiti Nedvídkove abecede? Saj ne vemo, jo bomo-li potrebovali. Kdo vé, kaj še vse doživimo? Raditega je najbolj pametno, da malo potrpite z latinico, katere smo že navajeni.

¹⁾ Frankfurtska „Umschau“ letnik 1901, stran 788.

NOVE KNJIGE.

Erich Wasmann S. I.: Die moderne Biologie und die Entwicklungstheorie. III. Aufl. Freiburg 1906.

V par letih je učakal Wasmann tri izdaje svojega dela. Če se pomisli, da delo ni majhno (530 str.), da je dosti drago (8 M) in pa da je znanstveno, so tri izdaje v tako kratkem času gotovo nekaj izrednega in pričajo, da je tudi mož sam in delo njegovo nekaj izrednega. In tako je!

Wasmann je v učenem svetu že dolgo na glasu. Njegove primerjajoče študije o duševnem življenju mravelj in višjih živali, o nagonu in pameti, in cele vrste manjših spisov, raztresenih po strokovnih bioloških listih, so že davno obrnile splošno pozornost na učenega jezuita. Višek pa je dosegla pozornost, ko je povedal Wasmann svojo misel o descendenci ter je izpovedal, da je tudi sam za descendenco. Haeckel ga je takoj uvrstil med svoje pristaše-darviniste, nekateri boječi katoličani pa so zmajevali z glavami, češ kam plovemo. Descendenca je seveda še vedno le hipoteza, kakor je bila pred Wasmannom, toda Wasmannu gre zasluga, da je vsaj v katoliškem taboru izčistil in razbistril pojme. Darwinizem je en način descendenca, a descendenca ni da bi morala biti darvinizem. Descendenčna teorija je lahko ateistična, a zopet ni da bi morali biti. V formuli: „stvarjenje in descendenca“ ni nobenega naspotja. Descendenčno vprašanje je prirodoslovno vprašanje. Tako je Wasmann zlasti katoliškemu teologu kašipot. Moderni problemi so nevarni le, če jih strahoma iz dalje gledajo. Ako pa jim pogumno pogledajo iz oči v oči, izgine nevarnost. Resnica vas bo osvobodila, je dejal Kristus.

Dozorele misli svojih študij je položil Wasmann v svoje delo o moderni biologiji in descendenci. Polovico knjige (str. 255–510) zavzema vprašanje o descendenci in zopet malone polovico te polovice vprašanje o descendenci človeka. Tu je zbrano in strogo znanstveno ločeno vse, kar se je doslej razpravljalo o tem: od Haecklovih fantazij do teorije Friedenthalove in Klaatschove. Tudi kar je napisal prof. Gorjanović-Kramberger (znan Slovencem zlasti iz polemik zadnjega časa), je zabeležil Wasmann (str. 481 sl.). Prvi del knjige pa zavzema izvečine osnovno biološko vprašanje o stanici (Zelle). V tem vprašanju je sicer še marsikaj temnega, toda že sedaj je gotovo to, da se največje

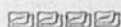
skrivnosti življenja določujejo v tistih majhnih klicah, ki jih imenujejo stanice. Tu tiči uganka življenja, in ta uganka je za tiste, ki bi radi vse razložili mehanično, vedno večja, čim globlje v stanice seže veda. Za vse pa je tu nov svet, ki je vedno čudovitejši, čim dalje ga kdo preučuje. Na koncu knjige je 7 slik. Silno zanimivi sta zlasti sliki (I in II), ki shematično kažeta čudovite procese v kličnih stanicah.

Wasmann je meseca februarja tudi javno nastopil v Berlinu, in je v več govorih povzel rezultate svoje „Biologije.“ Zmagovito je rešil ugovore nasprotnikov in tako iznova dokazal, kako neutemeljeni so napadi moderne vede na krščanstvo. Napadi so mogoči le zato, ker mnogi še vedno ne ločijo vede in laživede! *Dr. A. U.*

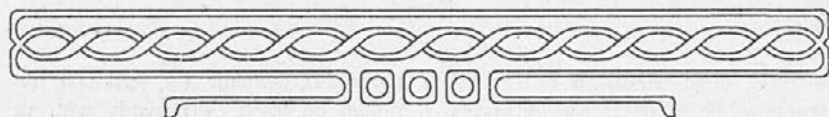
G. Gerard: L'antico enigma e la sua nuovissima soluzione. (Versione sulla 2. ediz. inglese). Con una prefazione di Fr. A. Gemelli. Firenze 1906.

Kar je za Nemce Wasmann, to je za Italijane A. Gemelli, minorit, a doktor medicine in častni profesor histologije. Zadnja leta je napisal več del, ki v njih brani descendenco, a pobija absolutni evolucionizem. (I fattori dell' evoluzione, Torino 1902. — Il problema dell' origine e la teoria dell' [evoluzione, Firenze 1906. — Su di un novo indirizzo della teoria dell' evoluzione, Scuola Cattolica 1906). Knjiga, ki jo omenjamo, sicer ni njegova, ampak jo je napisal Anglež Gerard, toda Gemelli jo je uvedel v Italijo.

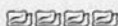
Gerard si je postavil za nalogo znanstveno presoditi moderno dogmo evolucionizma ter tako dognati, ali je moderna „veda“ prav rešila „staro uganko“ (enigmo) o postanku bitij. Zgolj na podlagi dejstev in z dosledno logiko jemlje evolucionizmu postojanko za postojanko: polno problemov je, problem tvari in gibanja, problem življenja, problem spoznanja, problem smotnosti in nobeden se ne da izvesti iz drugega, kakor bi jih moral izvesti evolucionizem. Zlasti je neznanstven darvinizem, a še bolj monizem. Nazadnje si zastavi še vprašanje, kaj je z descendenco v ožjem zmislu, da bi se bilo namreč rastlinstvo in živalstvo razvilo iz nekaj prvotnih oblik (tipov). Gerard je preiskal zlasti material o fosilnih konjih (ekvidih), ker je tu menda najlepši dokaz za descendenco. Prišel pa je do sklepa, da se descendenca ne more sklicavati na dejstva. Bodisi kakorkoli (Gemelli mu v tem oporeka in Wasmann, kakor vemo, tudi), velika vrednost Gerardovega dela je ta, da loči gotovo od negotovega, dejstva od mnenj, znanstvene resnice od samovoljnih trditev. To je zlasti dandanes zelo potrebno, ko tako radi mešajo hipoteze in dejstva.

Dr. A. U.

LISTEK.

Moderna psihologija. – Moderna krščanska apologetika ima poleg svojih dobrih strani tudi senčne. Nekateri novejši apologetje so si o znanosti napravili čisto napačen pojem, imajo jo za avtonomno. Zlasti protestantski teologi so tu daleč zašli, zato ni čuda, da je njihova apologetika krščanska samo po imenu. Škoda – kajti nameoma resni protestantski apologetje niso prišli tako daleč, zatajiti so morali svojo dogmatiko zato, ker so hoteli napraviti kompromis med njo in sodobno vedo. Toda veda ne določuje sama sebi smeri in tudi ne svojih ciljev, vedo, kakor vsaki drugi duševni pojav, določujejo tudi socialni zakoni. Naša doba je „doba praktičnih stremljenj, zunanosti, površnosti, je pozemska, zato je rodila zgolj čutno, senzualistiško psihologijo.“ (Dr. Hermann Swoboda v 1. številki „Oesterr. Rundschau“, 1907). Starejši katoliški apologetje so to neoprestano poudarjali, dokler jih ni moderna francoska in nemška apologetiška šola nagnala z „zaostalimi mračnjaki.“ Sedaj pa očita modernejši znanstveniki, ki so sicer nasprotniki pozitivistiškega senzualizma, toda niso krščanskega naziranja, katoliškimi apologetom, da so zatajili svoje naziranje naljubo vedi, ki svetovnih ugank ni rešila! Ni dolgo, ko sem dobil v roke „Psihofiziko“ znanega katoliškega teologa Gutberleta (Mainz 1905). S težavo sem prečital nekaj odstavkov, zastonj pa iskal pozitivnih rezultatov, ki bi podali

splošnih načel za psihološko vedo. Povsod le matematiške formule, poizkusi z živalmi, poizkusi o reakcijski dobi čutov, nikjer pa principov za rešitev tega ali onega problema. Priznavam, da je Gutberlet v svoji knjigi „Der Kampf um die Seele“, ki je tudi med nasprotniki zelo uvaževana, zgolj psihofiziškemu umevanju dušeslovnih problemov začrtal meje, toda ta nova knjiga ni kritična. In zato se je zgodilo, da so protikrščanski krogi to knjigo sprejeli manj simpatično, kakor so prvo, kateri so vendar očitali, da je tendenčna. Dr. Swoboda piše o Gutberletovi knjigi v ravnokar omenjeni reviji sledeče: „Da stremi Gutberlet kot teolog za tem, da sebe in druge orientira v pridobitvah moderne vede, je hvalevredno, da je pa nikjer niti z eno besedico ne graja, da on, ki pozna delo v laboratorijih iz lastnih poizkusov, tega časa in dela ne smatra za izgubljenega, da poroča o najbolj nesmiselnih poizkusih na živalih, tega mu ni moč odpustiti. Tu se kaže terorizem znanosti.“ To očita teologu – moderni znanstvenik. Sploh so izvajanja dr. Swobode tudi drugače zanimiva. Moderna psihološka veda je izgubila stik z življenjem. Naj se še toliko raziskujejo zakoni apercpepcije, čutnega zaznavanja, pozornosti, Weberjev psihofiziški zakon in drugo — končno mora vsak dalje. Razmerje med dušnimi pojavi in spremljajočimi fiziškimi je ravnotako malo rešeno, kot preje, tako da je vse vprašanje obtičalo

na mrtvi točki: ali moraš biti pristaš identitetne filozofije ter istovetiti na ta ali oni način dušno s stvarnim ali pa učiti kakšno vzporednost med obema pojavoma, ali pa delati poizkuse, ki te ne zadovoljijo nikoli. Tako nekako dr. Swoboda. Dejstvo je, da se je moderna psihologija življenju čisto odtujila. Za empiriško znanost, ki rešuje problem za problemom večalimajj spretno, je sicer eksperimentalna psihologija toliko pomenljiva kot naprimer kaka registratura, za kulturno stanje človeštva pa je merodajno, kakšni problemi se rešujejo. Zato pa je bila velikobolj kot sedanja doba pomenljiva in globoka doba Fechnerjeva, ki je — vzlic svoji psihofiziki — pos.gel v metafiziška vprašanja.

F. T.

Bizantinizem. — Vera je strašna sila, ki sega silno globoko v usodo narodov in človeštva. Vera si popolnoma osvoji človeka in vreže globok pečat v značaj posameznikov in narodov in sega s tem odločilno v njihovo zgodovino. Bizantinizem imenujem torej pečat, ki ga je vrezala bizantinska cerkev v značaj in posredno tudi v usodo vzhodnih Slovanov.

Vzhodne Slované je obvladal verski duh bizantinizma in jim vtisnil svoj pečat. Hrvat in Srb govorita isti jezik, tudi v kulturi med njima ni velikega razločka, šege in navade so si močno podobne, splošni značaj je isti — južno-slovanski. A vendar je neka neprodirna stena, ki ju loči, v značaju Srba je vtisnjeno nekaj, kar ga dela drugega človeka od Hrvata. To nekaj, ki se čuti takoj, ki se pa ne da opisati z desetimi izrazi, imenujem jaz bizantinizem. Poljak v Beli in v Mali Rusiji živi v popolnoma istih razmerah, kot njegov sosed Belo- ali Malorus, zgodovina je od vekov ista, zemlja ista,

narod isti, življenje isto, jezik tako podoben, da bi ju v drugačnih razmerah lahko smatrali za narečji istega jezika — a vendar je velikanska razlika med obema. To, kar ju loči, ni samo versko prepričanje ali neko gotovo število dogem, ampak veliko več. Saj se dobi Poljak, ki nima nobenega verskega prepričanja več ali ki ne veruje v nobeno dogmo in Rus, ki je popolnoma hrbet obrnil svoji cerkvi. In vendar ostane med njima še ta razlika, ki tvori, da se v svojem mišljenju nikdar ne ujemata, da sta si po značajih popolnoma tuja. Loči ju pečat vere, ki se je vtisnil v značaje v teku vekov. Ta pečat pravoslavni kristjanov imenujem bizantinizem.

V čem pa obstoji bizantinizem?

Z besedo je to jako težko opisati, ker se lažje čuti. Neki jako izobražen in imeniten Ukrajinec, s katerim sva se o tem veliko razgovarjala in ki jako dobro pozna duh bizantinizma, mi ga je karakteriziral z besedo „rab božji.“ V pravoslavni cerkvi se rabi največkrat izraz „rab božji,“ v krasnem koralnem spevu in v liturgiji ruske cerkve odmevajo vedno besede: „rab božji.“ V katoliški cerkvi se poudarja bolj ljubezen božja, ki je svet storila, odrešila, posvetila, v pravoslavni pa mogočnost božja, pred katero si ti „rab,“ ki se mora valjati v prahu. S tem duhom je prešinjena vsa ruska liturgija, veličastna, grozna, otožna, boleštna. Neizbrisljiv mi je ostal vtis, katerega sem dobil nekoč na veliki petek ponoči, ko sem bil navzoč pri liturgiji v neki ruski cerkvi. Dolge, neizrečeno dolge molitve, tako enolične in otožno zveneče, kot usoda teh „rabov božjih,“ ki so navzoči tu v cerkvi v belih kožuhih in v črnih kučmah, v rdečih krilih in v pisanih „hustkah.“ Kar naenkrat pa zadoni, kot boleštni krik obupanega človeštva po celi cerkvi

„Gospodi, pomiluj! Gospodi, pomiluj!“ In vsi „rabi božji“ se vržejo po cerkvi na obraze pred božjim veličastvom. Potem spet vstanejo in dolgo časa stoje poslušajo enolične, otožne molitve. Slednjič se prične v tihi, spomladanski noči procesija s svečami in zastavami. V dolgih vrstah se zibljejo postave v belih kožuhih in v črnih kučmah, v rdečih krilih in v pisanih „hustkah“ in v nešteti, otožno zvenceh „Gospodi pomiluj“ gube se proseči glasovi „rabov božjih“ v tiho noč. Ves vtis me je napolnil z grozo, napolnil z zavestjo, da sem „rabe božji.“

Ako bi se hoteli porazumeti s pravoslavni kristjani, bi ne bilo dovolj, da bi se zedinili v nekoliko dogmah. Loči nas veliko več, loči nas „bizantinizem,“ ki napaja človeka z grozo, napaja z zavestjo, da je on „rabe božji,“ a ničesar več.

L. Lenard.

O molitvi v starodavnem Rimu

je razpravljal dr. Kazimir Morawski, prof. klasične filologije na krakovskem vseučilišču, v svojem inauguracijskem govoru ob začetku šolskega leta 1906/7. — Izraz „religija,“ ki označuje naš odnos do Boga, smo sprejeli od Rimljanov. Nekateri Rimljani so ta izraz izvajali od besede „religare“ — vezati. Dasi to izvajanje jezikoslovno ni opravičeno, vendar najprimerneje označuje razmerje Rimljanov do bogov. Religija je bila za Rimljane res nekaj, kar s tisoč spornami veže človeka in ga obtežuje. Celó v molitvi, ki je jedro človekovega razmerja do Boga, je religija Rimljane vklepala v sponse. Rimljan ni smel iz globine svojega srca govoriti z bogovi v izrazih in vzdihih, primernih njegovim potrebam, prošnjam in čuvstvom; uradna religija je nalagala strogo določene formule za molitve. Molitev ni bila akt pobožnosti, ampak formalnost,

katero je bilo treba natančno izpolniti ako je hotel človek pri bogovih kaj doseči. V besedah teh formul je bila neka čarodejna moč, ki je vezala bogove, da so morali uslišati molitev. Višji duhovniki so določevali te formule in nad njimi čuvali. Ker je bilo posebno važno, da so v teh formulah bogovom dali primierne naslove in nazive, zato so rimski „pontifices“ iz previdnosti molili n. pr. tako-le: „Juppiter optime maxime sive quo alio nomine te appellari volneris.“ Podobne odrvene formalnosti v molitvah se nahajajo pri vseh poganskih narodih. — Šele Kristus je religijo in molitev rešil teh spon. Krščanska molitev ni navezana na brezmiselne mrtve formule; Gospodova molitev „Oče naš“ je najvzvišenejša pesem v slavo božjo, primerna za vsakega in za vse. Pa tudi brez besed lahko molimo z vzdih, katere sv. Pavel imenuje „gemitus inenarrabiles.“ Tudi naša dela, če jih delamo v slavo božjo in v korist bližnjega, so molitve, spremljane od „neizraznih vzdihov.“ Vsako delo in podjetje započeto in spremljano s takimi čuvstvi, je zelo plemenita molitev. „Laborare est orare,“ pravi star pregovor. „Vzemimo si ga za geslo v novem letu truda za duše naše mladine in našega naroda“ — tako je delavni in verni profesor končal svoj govor. (Govor je objavljen v „Przeglądu Polskem“ 1907, šte. 1, str. 36—49).

F. G.

Giosuè Carducci. — † 17. febr. je umrl v Boloniji eden največjih italijanskih pesnikov nove dobe, Giosuè Carducci (* 26. jul. 1836 v Valdicastello v Toskani). Še mlad je zašel med masoni in izgubil vero prve mladosti. Kot mason je zapel „himno Satanu“. Satan je Carducciju simbol upora, seveda tudi upora proti Bogu. Ta himna

ga je proslavila pred svetom. (Kot starec se je je Carducci sramoval.) Odslej je bil pesnik poganstva. Zamoril je vero premnogim. To je usoda padlih genijev. S svojo bleščečo lepoto zvodijo za seboj tisoče, ki z lepoto vzljubijo tudi zmoto. Sam se je na stara leta nekoliko umiril. „Jaz dolgo časa nisem veroval v Boga – tako je dejal, kakor pripoveduje F. Crispolti v „Momento“, prijatelju – sedaj verujem. Ena reč me še loči od Vas: ne verujem še v Jezusa Kristusa. A sčasom - kdove?“ Pozneje je spel „Ode alla Chiesa di Polenta“. V njih je nekaj več vere. „Jaz, pravi Crispolti, sem sicer našel v njih le poezijo vere, a ne vere, toda neki duhovnik mi je odgovoril, da se motim: v teh odah da je več kakor samo estetična ljubezen do vere. Carducci je pisal duhovniku in ga zahvalil, da je pravično interpretiral njegova čuvstva.“ Tudi o Mariji, „Regina del dolore, Sovrana dell' amore,“ je v njegovih odah več lepih mest. Kakor je poročal „Corriere d' Italia“, je pesnik dejal o neki priliki: „Madona mi ne bo hotela hudo, ker jaz nisem nikdar ničesar rekel zoper njo.“ Tudi sicer pripovedujejo o njem to in ono, kar bi pričalo, da se je vračal. Svoje hčere je dal v vzgojo redovnicam. Vendar se zdi, da ni prišel več do jasnega spoznanja. Umrl je brez tolažbe sv. vere. A tudi pravega miru ni našel. „Mislil sem – tako je pisal najdražjemu prijatelju G. Chiariniju – da bodo moji zadnji dnevi vedri in brez nasprotij, toda ah! konec je tako grenak... Reči moram: ničesar mi ne manjka; prijatelji so z vsem oskrbeli mojo starost... In vendar čutim, da mi manjka najboljše. Ah! Tvoj Carducci.“ Ovenčan s slavo, hvaljen kot prvi pesnik Italije, senator kraljestva, vitez savojski, obdarjen od države z letno pokojnino 12000 lir kakor nekdaž Manzoni, obdarjen laui

z Nobelovo nagrado – in vendar mora priznati: „Mi sento mancare il meglio... Nekaj mi manjka, čutim, da mi manjka, kar je najboljše!“ (Primeri: *Civiltà Cattolica* 2. marca 1907. str. 616 sl.) A. U.

Fogazzaro in katolicizem. – Antonio Fogazzaro, moderni italijanski romancier, je predstavnik struje, ki skuša vedno nanovo zdaj tu zdaj tam prodreti na površje. Imen ima več: zdaj se zove amerikanizem, zdaj reformni katolicizem, zdaj katoliški modernizem; je pa – katoliški liberalizem. Ideje, ki jih širi Fogazzaro, je širil svoj čas Rosmini. Giovanni Selva, kakor se imenuje drugi junak romana „Il Santo“, je Fogazzaro sam s svojimi vzori in svojimi težnjami. Filozofično je Fogazzaro darvinist. Evolucijski nauk ima v sebi tudi nekaj poezije in ta je očarala za vse poetično dovtetnega, mehkočutnega idealista, da je postal darvinist. Svoj darvinizem je zanesel Fogazzaro v vse; njegova domišljija je jako živahna in ne čuti nobenih težav: evolucionizem duše in evolucionizem cerkev si predstavlja prav tako preprosto kakor evolucijo kake rastlinice. Politično je Fogazzaro fanatik zedinjene Italije. On ljubi z romansko ljubeznijo svojo domovino in stavi tako nacionalno načelo nad cerkev. Poleg tega pa bi bil rad Fogazzaro verski reformator in zato obdeluje v romanih religiozne probleme, ki mu samemu niso jasni. Treba bi bilo Danteja, prvi v „Hist. pol. Bl.“ (1906. 138.) kritik njegovih del, da bi se smel lotiti modernih verskih problemov v poeziji! „Il Santo“ je prišel na indeks, in Fogazzaro se je podvrgel. Žal, da zato še ni izpremenil svojih idej. Iste ideje je razkladal meseca januarja v Parizu pred zbranim občinstvom. (Primeri: *Vaterland* 1907. 35.) Iste ideje je začel sedaj širiti po novem

italijanskem mesečniku: „Il Rinnovamento“. Ta list je za Italijo to, kar za Nemce dr. Müllerjeva „Renaissance“ ali „Das XX. Jahrhundert“. In res je napisal sam Rudolf Eucken poročilo o laškem mesečniku za „Das XX. Jahrhundert“ (VII. 1907. 9.) To je v bistvu tisti vedno novi, a vedno tudi jalovi poskus ustanoviti religijo brez dogem, t. j. religijo brez ponižnosti, brez odpovedi, brez vere! Morda se mnogi tega niti ne zavedajo, a vendar je tako. V reviji „Revue Chretienne“, ki izhaja v Parizu, je izpovedal protestantovski profesor Menegoz, ki širi nekako „nedogmatično krščanstvo“, da je našel v Fogazzarovem „Santo“ popolnoma svoje religiozne nazore. Mnogo je kriva teh poskusov zmeda filozofskih pojmov: o imanenci, evolucionizmu, relativni resnici... Moderni tako radi namesto jasnih besed rabijo lepe fraze. In lepe fraze se širijo, z njimi pa se širi zmeda pojmov in z zmedo pojmov verski dvomi, verska negotovost. V razvoju Fogazzara je ta proces čisto jasen: najprej zmeden darvinist v prirodoslovju, potem zmeden evolucionist v religiji, in najbolj zmeden kot „Santo“ (Svetnik).

A. U.

Nemir moderne duše. – Francoz Pacheu je napisal študijo o moderni duši. Pol stoletja vlada že pozitivizem v modernem svetu. Vse taje, kar ni pozitivno, kar ni empirično, kar se ne da opazovati s čuti, preskusiti s poskusi, dognati z instrumenti. Ali se je moderna duša upokojila? Ali so dogme pozitivizma za vselej zamorile vero v onostranski svet? Pacheu si je zastavil to vprašanje in odgovor, ki ga je našel, podaja v svojem delu: „Od pozitivizma do misticizma.“ (Du Positivisme au Mysticisme, Etude sur l'inquietude religieuse contemporaine, Paris, Bloud) Niti prvaki pozitivizma se niso

mogli znebiti vse religije: A. Comte je pal v nekak misticizem človečanstva, Spencer v misticizem „Neznanega“, monisti v misticizem „vesoljstva“. Drugih niso mogle zadovoljiti te abstrakcije, zato so se vdali pesimizmu, žalnemu hrepenenju po nebitju, po ničtu, po nirvani (Schopenhauer, Hartmann). A tudi pesimizem ne more dalje časa zadovoljiti aspiracij človeške duše. Proti kultu človečanstva, vesoljstva, nirvane je nastala reakcija in se izživela v kultu samsebe – v dilentatizmu in individualizmu. Uživanje – je bila nova religija. A zaman! Tudi ta religija ni mogla izpolniti duš. Individualizem se je zopet izprevrgel v altruizem. Živeti za druge – to je prava religija. Toda človeštvo je zopet preveč sebično, da bi se žrtvovalo samo za druge. Tolstoj na stare dni spoznava, da je tudi njegov misticizem le utopija, le prevara. Drugi zopet skušajo dobiti neposreden stik z gnostranskim svetom (spiritizem, teosofija, esoterizem). A tudi tu le nove muke! Gotovo je le to, da pozitivizem ni dal, kar je obetal, ni dal nadomestila za religijo, in da brez religije tudi moderna duša biti ne more! Študija moderne duše, pravi G. Simons (Revue Néo-Scolastique XIV., [1907] No. 1. 130), je prava apologija krščanstva. Le krščanstvo more dati dušam nadčuten vzor, ki zadovolji njih aspiracije in jim da moči, da ga dosežejo.

A. U.

Čudeži nevere. – Ne da se tajiti, da je našlo 20. stoletje tisoče kristjanov brez živega verskega prepričanja. A še manj se da tajiti, da jih je na tisoče izgubilo vero po prečudni lehkomiselnosti. Pravijo, da v svitu vede 20. stoletja ne morejo več imeti „vere čudežev“. Ne pomislijo pa, da verujejo, ko ne verujejo, mnogo več čudežev, „čudežev nevere“. Nevera mora verovati

mного več čudežev kakor pa vera! To je teza, ki jo je obdelal Anglež Frank Ballard v posebnem delu: *The Miracles of Unbelief* (Čudeži nevere). Izšlo je delo prvič l. 1900. Po četrty izdaji je je prevedel E. König l. 1903 na nemški jezik (*Die Wunder des Unglaubens*. Runge. Lichterfelde-Berlin). Sedaj pa je izšlo prevedeno po 6. angleški izdaji v italijanskem jeziku (G. Colla, *I miracoli della incredulità*. Torino. 1907).

Če se bojite čudežev, pravi pisatelj, bojte se nevere! Krščanstvo s čudeži je mnogo bolj naravno kakor bi bilo brezčudežno krščanstvo. Dr. Salmon je dejal: Brezčudežno krščanstvo je protislovje kakor četverokotni krog. Kdor ne taji božje moči, zanj pa čudež tudi ni nič čudnega: je le izliv nadnaravne božje moči, le bolj živo dejstvanje božje energije.

Čudeži nevere: polno jih morajo verovati v prirodoslovju in zgodovini. Smotrnost, lepota, zakoni – to so za nevero sami čudeži. Poglejmo oko! Kako čudno je, in v vsakem detetu se enako razvije in upodobi. Zakaj? Tenyson pravi: Ne vemo. Agnosticizem je otročji. Če hočemo biti logični, moramo reči: Ko se je tvorilo svetovje, je imelo duha ali izvan sebe ali v sebi. Tretjega ni. Če eno zanikate, drugo trdite. Mislimo si, da bi morali starši

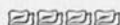
vselej sproti vdeti oko! Pravijo: evolucija, razvoj! Z razvojem lahko mnogo razložite, če priznate Boga, ki je položil v snov zakone, a sicer kako? Čudež čudežev bi bil, da bi nič ustvaril ves ta svet. Lahko je odmotati predeno z motovila, a mora že biti na motovilu, kdo ga je namotal? Pravijo: če je Bog, odkod je pa zlò? Vsak pianino je nepopolno uglasen. Ko bi bile orgle teoretično popolno uglasene, bi ne mogli nanje igrati nobene melodije!

Čudež nevere je lepota. Ko bi slikar kar slučajno razmetal barve, ali bi bilo to umotvor? Ne! Lepota je neka harmonija barv. A poglejte sliko z drobnogledom! Polna marog je in trdin. Poglejte pa naravo! Čimbolj podrobno jo poznamo, tem lepša je.

Čudež nevere so zakoni. Zakon brez zakonodavca je nezmysel. Sofizma je tolmačiti razvoj svetovja iz pratvari na podlagi zakonov in zato tajiti Boga, češ saj se da svetovje razložiti brez Boga. Kakor da ne bi ravno zakoni že suponirali Boga.

Potem pisatelj kaže, koliko čudežev v zgodovini mora verovati, kdor ne veruje.

Kdor pazno preučí to delo, mora res reči s Francozom: Je ne suis pas assez credule pour être incredule! Jaz nisem tako lehko-veren, da bi bil neveren! A. U.

Zgodovina umetnosti XIX. stoletja. – Lipska firma Seemann je izdala v dveh debelih, bogato ilustriranih zvezkih zgodovino 19. stoletja (Dr. M. Schmid, *Kunstgeschichte des XIX. Jahrhunderts* K 22-80). Zanimivo je, da sta revolucionarni leti 1789 in 1848 tudi za umetnost dva mejnika. S prvim se začeta neoklasicizem in romantika, z drugim verizem in naturalizem. Tako je tudi dr. Schmid razdelil svoje delo.

Dr. Graus (*Literarischer Anzeiger* XXI. 5) hvali delo, posebno tudi ilustracije; pravi, da tvrdka Seemann presega zlasti v trobarvnem tisku vse druge.

O socialni demokraciji. – Urednik graškega katoliškega „Volksblatt“ K. Schweichler je napisal delo: „Die österreichische Sozialdemokratie.“ Vsebina: Zgodovinski razvoj. – Program. -- Boj za državo bodočnosti. – Politični

boj. — Gospodarski boj. — Razmerje do kulturnih vprašanj. (Cena 2 K).

J. K. Huysmans, sloveči francoski pisatelj, je napisal roman o Lurdu: *Les foules de Lourdes* (Lurške množice). Huysmans je še uganka. Pravijo, da je konvertit, in res je napisal zadnja leta mnogo lepih poglavij o lepoti katoliške mistike. Toda ne ve se še, če ni le „estet“, mož, ki mu je vse poezija in ki vse presoja le z vidika poezije.

Znani A. Ehrhard, prof. cerkvene zgodovine v Strassburgu, je napisal novo delo: *Moderna kultura in katolicizem* *Katholisches Christentum und moderne Kultur*. Mainz). Misli so sorodne z mislimi, ki jih je tolmačil v knjigi „Der Katholizismus u. das XX. Jahrhundert“, vendar se zdi, da je pojme „kultura“, „svet“, bolj določil in se tako ognil liberalizma, ki so ga tedaj njegovi knjigi po pravici očitali.

Mihael Bakunin (1814—1876) je bil najradikalnejši ruski revolucionar. Njegova posebnost je, da ni poznal nobenega kompromisa z dejanskimi razmerami. Obenem se je vnel za diametralno nasprotno reči, iz one skrajnosti je prehajal v drugo, pred nobeno nedoslednostjo ni obstal, pripravljen je bil življenje dati za svojo stvar, zraven tega je pa bil pripravljen stvari škoditi s svojo lahkomišelnostjo. Revolucija mu je bila najvišji ideal, revolucija mu je bila vse. Šele na razvalinah obstoječih razmer more vzkliti novo življenje; revolucija je sila, resnica, rešitev za našo dobo. Bakunin je sovražil religijo in Boga; njegove sodbe o Bogu so strašno bogokletne. „Bog je — tako je rekel Bakunin — torej je človek suženj; človek je svoboden, torej ni Boga; tretje ni mogoče; izbirajte!“ Ta strašni dilema je zbudil med Rusi protest proti takemu bogokletstvu. Mislec in pesnik Merežkovskij odgo-

varja Bakuninu: „Bog je, torej je človek svoboden; človek je suženj, torej ni Boga; tretje ni mogoče; izbirajte!“ — Zanimivo študijo o M. Bakuninu je napisal M. Zdziechowski v „Światu Słow.“ (1907. št. 1). F. G.

Heortologion seu Kalendarium utriusque ecclesiae. — O tem za Slovane imenitnem delu 31./1. 1907 umrlega jezuita P. Nilles (izšlo je delo 1870/72, 3. zv. 1885, v 2. izdaji 1896) je napisal sloveči protestantski teolog berlinski prof. A. Harnack v *Theol. Literaturzeitung* XXI. (1896) in XXIII. (1898) sledečo kritiko: „Jaz to delo mnogokrat rabim in sem se prepričal, da je zanesljiv, iz prvih virov zajemajoč vodnik. Najbrž ni učenjaka, ki bi bil v teh stvarih (t. j. glede koledarja vseh katoliških cerkva) tako spreten kakor naš pisatelj. In to ni mala reč. Dasi se namreč red praznikov v vseh cerkvah v bistvu ujema, so vendar posameznosti zelo različne. Ta koledar je boljše sredstvo za propagando kakor enciklike in simbolike . . . Po pravici hvalijo pisatelja v vseh jezikih; dovršil je delo, ki je koristno ne le teologom „utriusque,“ marveč „cuiusque ecclesiae“ . . .“

A. U.

„**Dubrovničko Trilogijo**“ Ivana Vojnovića prevaja pisateljica Helena d'Abancourt na poljski jezik. Dozdaj je izšel prevod prvega dela („Allons enfants“) v poljski reviji „Przegląd Polski“ (1906 šte. 12.). V uvodu pisateljica lepo opisuje preteklost in značaj Dubrovnika. Dubrovnik, njega zgodovina, slovstvo in starodavna kultura je gotovo ena najsijajnejših točk v jugoslovanski zgodovini; zato je pač umevno, da toliko pozornost zbujajo vse, kar spominja slavne dubrovniške preteklosti. Prvi del „Dubrovničke Trilogije“ se vrši v l. 1806, ko so Francozi osvojili

Dubrovnik in s tem za vedno pokopali starodavno republiko dubrovniško.

F. G.

Novosti o sv. Cirilu in Metodu.

— Pred kratkim je izšla obširna knjiga knezoškofa dr. M. Napotnika, *Pastirski listi* (Maribor 1907. — Str. 786). Ti listi razodevajo veliko zgovornost in učenost, zato imajo tudi veliko slovstveno vrednost. Nas posebno zanima obširni pastirski list o sv. Cirilu in Metodu (z dne 9. febr. 1906; str. 672—713). To je v novejšem času edini slovenski popis življenja in delovanja sv. Cirila in Metoda, ki je spisan z vso znanstveno temeljitostjo na podlagi najnovejših znanstvenih rezultatov. Pisan je sicer za ljudstvo, a pod črto navaja vso dotično literaturo in se dotika tudi težjih vprašanj; pod črto je omenjena in uporabljena tudi že knjiga Wilpertova o slikah v baziliki sv. Klementa. Ob koncu navdušuje ljudstvo in duhovščino za bratovščino sv. Cirila in Metoda (ustanovljeno l. 1822 po knezoškofu A. M. Slomšku). Gotovo bi bilo primerno, da bi se ta bratovščina razširila po vseh slovenskih škofijah; morebiti bi se dala reorganizirati po vzoru moravskega „Apostolata sv. Cirila in Metoda“ in se z njim primerno združiti.

„Hlídka“ (1907, str. 120—22) ocenja češki prevod Wilpertove knjige o slikah v baziliki sv. Klementa (gl. „Čas“ str. 83—5). Iz ocene je razvidno, da ima za Wilpertovo knjigo velike zasluge arhivar F. Snopek, ki je priredil češki prevod. Že za laško izdajo je F. Snopek preskrbel mnogo podatkov, ki so bili pisatelju neznani. V češki izdaji je F. Snopek popravil in izpopolnil citate, na nekaterih mestih je popravil tudi tekst, — a vendar njegovo

ime ni nikjer omenjeno, še to ni povedano, da je on priredil češki prevod. Ta Snopkova skromnost se zdi „Hlídki“ neprimerna.

V isti številki „Hlídke“ (str. 122—24) so ocenjene F. Snopkove „Studie cyrillo-methodejské“ (Brno 1906). Te „študije“ so razširjeni ponatisk člankov, ki so pod istim naslovom izhajali v „Hlídki“ l. 1904—1906 (gl. „Čas“ str. 82).

F. G.

The Catholic Encyclopedia. —

Meseca februarja izide v New Yorku (Robert Appleton Company) prvi zvezek obširno in znanstveno zasnovane angleške - katoliške enciklopedije, pri kateri sodelujejo najodličnejši katoliški pisatelji v Ameriki in tudi v Evropi. Glavni uredniki so: Charles George Herbermann, Ph. D., L. L. D. (Editor — in Chief), profesor latinščine v kolegiju mesta New York; Edward Aloysius Pace, Ph. D., D. D., prof. filozofije na katoliški univerzi v Washingtonu; Condé Benoist Pallen, Ph. D., L. L. D. (Managing Editor); Homos J. Shahan, J. U. L., D. D., prof. cerkvene zgodovine na katoliški univerzi v Washingtonu; John J. Nynne, S. J., urednik „The Messenger“. Vseh sodelovavcev je nad 300. Enciklopedija bo obsegala 15 zvezkov ter bo stala v polno marocco 225 dolarjev, v platno vezana 90 dol.

S tem bo zamašena važna vrzel v angleški literaturi, kjer „kar mrgoli raznih encyclopédias,“ protestantskih in judovskih. Obravnavala bo ta zbirka vsa važnejša vprašanja, tikajoča se katoliške Cerkve, te veličastne organizacije, pred katero mora strmeti tudi stoično, materialno oko — Angležev.

F. Jauh.

Aleks. Götzl kipar, pozlatar in -
izdelovatelj oltarjev

Ljubljana, Wolfove ulice št. 1

se priporoča prečastiti duhovščini v izdelovanje vseh v njegovo stroko spadajočih del. Na razpolago so načrti, katere na zahtevo pošlje na ogled. Nadalje se priporoča tudi za vsa v stroko spadajoča popravila, katera izvršuje točno in - - - po najnižjih cenah. - - -

Tovarna oljnatih barv, laka
: : : : in firneža : : : :

BRATA EBERL

slikarja napisov, dekoracijska, stavbinska, in pohištvna pleskarja-lakirarja. Mojstra-pleskarja c. kr. državnih in c. kr. priv. južne - - - - - železnice - - - - -

- - V LJUBLJANI - -

Delavnica: Igriške ulice št. 6

- - - - blizu vladne palače. - - - -

: : : : Prodajalnica in pisarna : : : :

- Miklošičeve ulice št. 6 -

- - - za frančiškansko cerkvijo. - - -

Telefon št. 154. - - Ustan. 1842.

- Delovanje z električno silo. -

Ustanov. pred 100 leti.

∴ Najstarejša ∴ Fr. Šupevc

svečarska tvrdka ∴ priporoča velečastiti duhovščini in slavnemu občinstvu zajamčeno pristne čebelno-voščene sveče za cerkev, procesije in pogrebe voščene zvitke itd. izborni méd-pitanec, Ljubljana, Prešernove (Slo- - - nove ulice) 7, (Perlesova hiša) - - -

Najboljša zobna voda Seydlin.

Naprod. vseh večjih trgovinah.

Najsigurnejša
prilika
za štedenje!

**Vzajemno podporno
- društvo v Ljubljani -**

registrovana zadruga z omej. poroštvom
Kongresni trg št. 19

sprejema vsak delavnik od 9.—12. ure dopolodne hranilne vloge ter jih obrestuje po $4\frac{3}{4}\%$, to je: daje za 200 K 9 K 50 h na leto. Druge hranilne knjižice se sprejemajo kot gotov denar, ne da - bi se njih obrestovanje prekinilo. - Rentni davek plača hranilnica sama.

Dr. Vinko Gregorič I. r., predsednik. -
Kanonik Janez Sušnik I. r., I. podpredsednik. -
Kanonik Kalan Andrej I. r.,
II. podpredsednik.

Gregorčičev spomenik.

V Gorici se je sestavil osrednji odbor za Gregorčičev spomenik, ki ima nalogo sprejemati radodarne doneske slov. rodoljubov, s katerih pomočjo naj bi se postavil dostojen spomenik prerano umrlemu pesniku. Načelnik je deželni poslanec in odbornik profesor Ivan Berbuč. Doneske sprejema začasno izvrševalec oporoke rajnega pesnika prof. Josip Ivancič v Gorici (P. Corno 8).

Stavb., umetno in konstr. ključavničarstvo

Josip Weibl

nasled. J. Spreitzer

priporoča sl. občinstvu
in prečast. duhovščini

· svojo izborno ·
urejeno delavnico

Cene solidnemu delu
.. so dokaj nizke. ..

Specijaliteta : Valjični
zastori, železne kon-
strukcije, vod. sesalke,
napeljevanje vodovo-
dov. . . Napravlja troš-
kovnike in načrte po
poljubnih risbah v raz-
ličnih slogih ter po-
šilja poštnine prosto.

Vse poprave izvršuje
.. po najnižji ceni. ..

Fr. Čuden, Ljubljana

urar in trgovec, Prešernove ulice

· Največja izbira vsakovrstnih ur ·

Ceniki zastonj. Ceniki zastonj.

Iv. Podlesnik ml.

priporoča svojo trgovino

: s klobuki in čevlji :

Ljubljana, Stari trg št. 10.

Velika zaloga

Solidno blago

Zmerne cene

Priznana lična in
: cena izdelava :

Knjigoveznica

Katoliškega tiskovnega

: društva v Ljubljani :

Kopitarjeve ulice št. 2.

Priporoča se v izdelavo
vsakovrstnih knjigove-
ških del. Napisi za dru-
štvene znake se
točno izvršujejo!

L. Mikusch

tovarna solničnikov in dežnikov
priporoča svojo veliko zalogo

dežnikov in solničnikov

v Ljubljani, Mestni trg 15.

Prevleke in poprave izvrše se
: dobro in poceni. :

Najnižje tovarn. cene.

Ivan Kregar

pasar in izdelovatelj cerkvenega orodja
in posode, Ljubljana, Poljanska cesta 15,
se priporoča v izdelovanje vsakovrstne cer-
kvene posode in orodja iz zanesljive kovine
po uzorcih ali lastnem načrtu v poljubnem
slogu. Staro posodo popravi in prenovi,
posrebrni in pozlati; v ognju pozlačuje tudi
.. strelovodne osti, vse po najnižji ceni ..